Tuo metu apie vietinę vargondirbystės mokyklą kaip pastovų, savitų bruožų turintį reiškinį mūsų krašte kalbėti dar anksti. Tačiau XVIII a. antroje pusėje Lietuvoje matyti vargonų statybos meno suklestėjimas, kuris truko iki XIX a. pradžios. Suintensyvėjusi vargonų statyba LDK teritorijoje daugiausia priklausė nuo XVIII a. viduryje pagausėjusių bažnyčių statybų ir rekonstrukcijų. Vargonų statybos meno, kaip architektūros ar taikomosios dailės, tendencijas diktavę svetimkilmiai profesionalūs vargonų meistrai vis dažniau ėmė apsistoti LDK kultūriniame ir politiniame centre Vilniuje, kuriame buvo lengviau gauti užsakymų, patogiau vykti į apylinkes. Dalis meistrų, turėdami nuolatinių užsakymų, Vilniuje apsigyveno, čia sukūrė šeimas ir įsteigė dirbtuves, priėmė šio miesto piliečio statusą. Tai tapo Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos pradžia.

Vargonai Lietuvoje nuo XVIII a. vidurio: Vilniaus mokyklos įsitvirtinimas

Iš svetur atvykusių meistrų žinios, jų darbo braižas, pritaikyti prie vietos tradicijų, mūsų krašte buvo išplėtoti bei pratęsti vietos profesionalų ir išaugo į savarankišką originalią *Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklą*[93]. Jai priskiriamų vargonų palikimą sudaro ir dideli, Vakarų Europos vargonų paveldo kontekste vertingi instrumentai, ir nedideli – 7–12 balsų – barokiniai pozityvai, ilgai laikyti provincialiais, originalumo stokojančiais ir Rytprūsių meistrų darbus kartojančiais kūriniais.

Vilniaus mokyklos formavimasis ir įsitvirtinimas apėmė šimtmetį nuo apytiksliai 1740 iki 1850-ųjų. Šios datos nurodo pirmųjų ir paskutiniųjų Vilniaus mokyklai priskiriamų vargonų sukūrimo datas. Po to, apie XIX a. vidurį prasideda ryškūs vargonų statybos pokyčiai: akivaizdžiai paprastėja vargonų prospekto architektūra, mažėja vargonus puošusių skulptūrų ir dekoratyvinių drožinių, daugiau dėmesio skiriama instrumento techninių ir muzikinių galimybių tobulinimui, ima kurtis stambios vargonų firmos, o tai silpnino vargonų meistrų individualumą.

Vienais seniausių išlikusių Vilniaus mokyklai priskiriamų barokinių vargonų (barokinis prospektas ir barokinis instrumentas) laikytini šiuo metu Joniškio (Molėtų r.) bažnyčioje stovintys nerestauruoti, prastai veikiantys vargonai. Jie buvo

93 Atvežtinių ir vietinių tendencijų gretinimas buvo būdingas vargonų statybos mokykloms ir kitose teritorijose, pavyzdžiui, Rytprūsiuose, Švedijoje, Danijoje. Švedijoje Stokholmo ir Linšiopingo vargonų mokyklas pagrindė Karaliaučiaus vargondirbystės tradicijos; Rytprūsiuose stiprią įtaką darė Gdansko, Hamburgo ir kitų vokiškų mokyklų vargondirbiai; Rytprūsių meistrų tradicijas Danijoje ir Norvegijoje paskleidė meistras Danielis Wroblewsky; Karaliaučiaus meistrai reiškėsi ir Kurše.

sukurti ~1770–1780 m. Vilniaus Šv. Mykolo bernardinių bažnyčiai, o bažnyčią uždarius 1886 m. perkelti į Joniškį[94]. Tarp seniausių minėtini ir fragmentiškai išlikę Linkuvos (1764–1765) ar Vilniaus bernardinų (1764–1766) bažnyčių didžiųjų vargonų barokiniai prospektai. Tačiau siekiant dar tiksliau nurodyti Vilniaus vargondirbystės mokyklos pradžios datą, reikėtų paminėti ir iki mūsų dienų neišlikusius, bet šiai mokyklai priskirtinus vargonus – tai 1740 m. Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje pastatyti 8 balsų vargonai ir panašiu metu Šv. Kazimiero bažnyčioje pastatyti vargonai, kurių autorius – Vilniaus vargondirbystės mokyklos įkūrėju ir pradininku laikomas Gerhardtas Arendtas Zelle, atvykęs iš Karaliaučiaus, kur jis dirbo 1732–1741 m.[95] Vilniaus vargondirbystės mokyklai galima priskirti ir dar ankstesnį, 1737–1739 m. Vilniaus bernardinų bažnyčios Šv. Bonaventūro[96] koplyčioje pastatytą meistro Józefo Olszynskio pozityvą (neišliko) – tai daroma remiantis archyviniame šaltinyje aprašyta dispozicija[97], kuri turi Vilniaus mokyklos bruožų (5 pvz., taip pat žr. p. 181).

Vėliausi išlikę baroko tipo vargonai Eigirdžių bažnyčioje datuojami 1835–1836 m.[98], kai jau kurį laiką buvo statomos ir baroko–klasicizmo kompozicijos: pirmieji žinomi barokinio instrumento ir klasicistinio prospekto vargonai pastatyti Raguvėlės bažnyčioje apie 1796 m., tarp paskutiniųjų – nežinomo meistro vargonai Žemalės bažnyčioje (1839), Tauragės meistro Fridriko Karolio Sztramplerio[99] pastatyti vargonai Skuodo bažnyčioje (1849), taip pat klasicistiniai nežinomų meistrų vargonai Alizavoje (1856?) ir Antašavoje (1862?).

XVIII a. antroje pusėje Vilniuje susiformavo vargonų meistrų branduolys – Gerhardtas Arendtas Zelle bei jo sūnūs Paulas ir Michaelis, Joachimas Friedrichas Scheelis ir jo sūnus Johannas Friedrichas, Nicolausas Jantzonas ir jo sūnus Friedrichas Samuelis, Ludwikas Jozefas Klimowiczius ir kiti, kurių vargonams būdingas stilistinis bendrumas, panašūs konstrukciniai, muzikinės dalies sprendiniai, o jų vargonų statybos meno tendencijas vėliau perėmė mokiniai, vietos vargondirbiai. Beje, dėl panašaus skambėjimo ir rašybos lenkų kalba Zelle'ių ir Scheelių

94 Informacija pagal Joniškio (Molėtų r.) parapijos klebonijoje 2002 m. aptiktą 1965 m. klebonavusio kunigo (kunigas neidentifikuotas) rankraštį apie Joniškio bažnyčios ir parapijos istoriją.

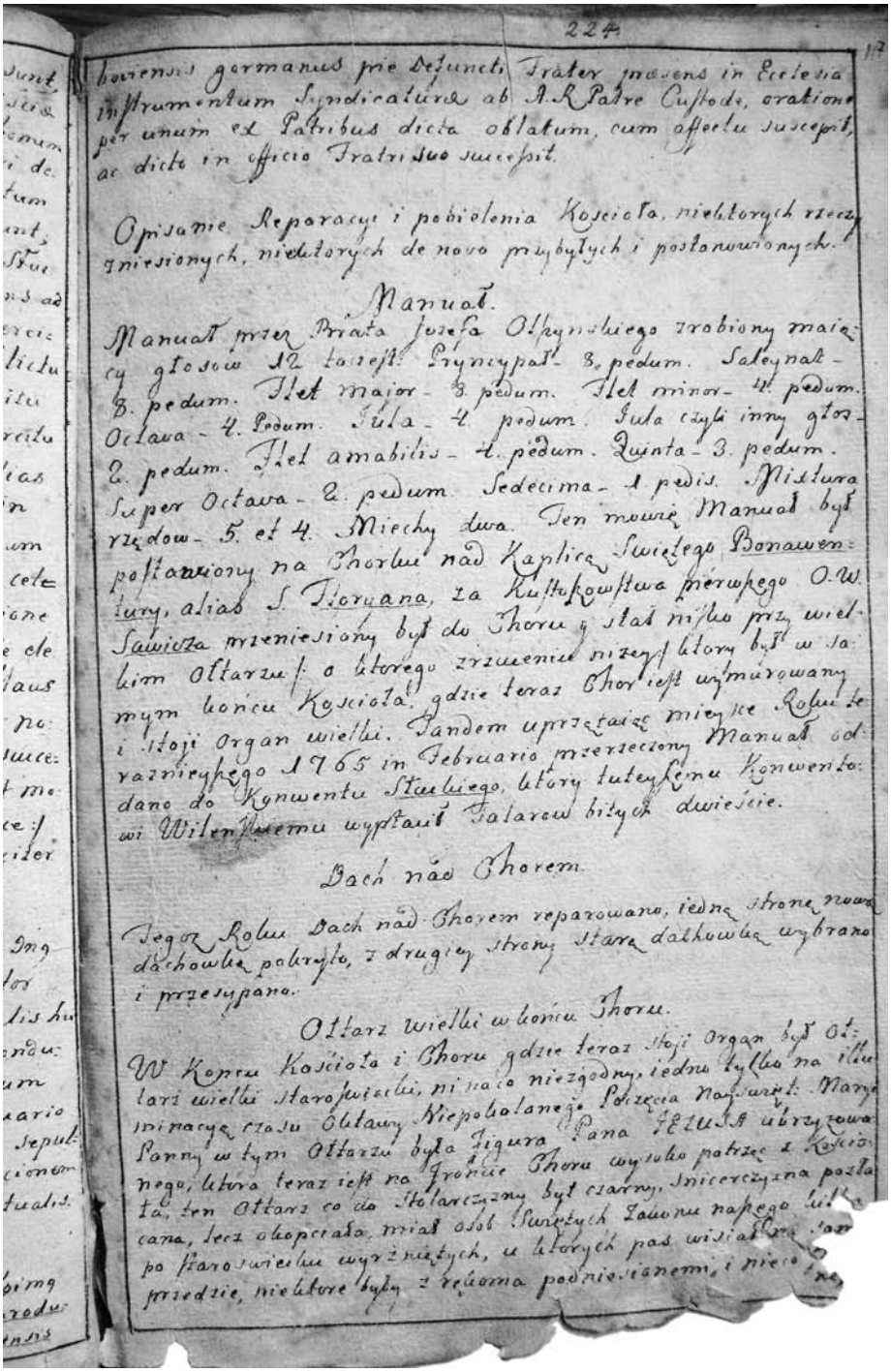
95 Informacija apie šiuos Zelle's vargonus minima Marcino Zglińskio, Wernerio Renkewitzo ir Jano Jancos darbuose: Zgliński, 2003a, p. 74; Zgliński, 2012, p. 476; Renkewitz & Janca, 1984, p. 214.

96 Vėliau ši koplyčia buvo vadinama Šv. Florijono, dabar – Trijų karalių koplyčia.

97 *Chronologia erectionis*, p. 224; taip pat žr. Gołos, 1972, p. 511; Povililnis, 2009, p. 359.

98 Eigirdžių bažnyčios vargonai datuojami remiantis įrašu vargonų kartuše *1836*. Vargonus sukūrė meistras M. Gawryllowiczius (Pauryllowicz?) (Gučas, 2009, p. 45, 166).

99 Tauragės vargonų meistras Fridrikas Karolis Sztrampleris minimas 1848 m. sutartyje dėl naujų 13 registrų vargonų pastatymo Skuodo bažnyčioje (VUB RS, f. 196–50, l. 29). Tai vienintelei žinomi Sztramplerio padirbdinti vargonai. Daugiau žinių apie šį ar kitą tokia ar panašia pavarde meistrą neaptikta. Skuodo bažnyčios vargonai neišliko, apie juos žr. p. 197–198.

224

bovensis germanus pie defuncti Frater manens in Ecclesia
instrumentum Syndicatura ab A.R.Patre Custode, oratione
per unum ex Patribus dicta oblatum, cum effectu suscepit,
ac dicte in officio Fratri suo succesit.

Opisanie Reparacyi i pobielenia Kościoła, niektorych rzeczy
zniesionych, niektorych de novo przybyłych i postanowionych.

Manuał.

Manuał przez Brata Josefa Olszynskiego zrobiony maiący głosow 12 to iest: Principał - 8. pedum. Salicynał - 8. pedum. Flet major - 8. pedum. Flet minor - 4. pedum. Octava - 4. pedum. Jula - 4. pedum. Jula czyli inny głos - 2. pedum. Flet amabilis - 4. pedum. Quinta - 3. pedum. Super Octava - 2. pedum. Sedecima - 1 pedis. Mistura rządow - 5. et 4. Miechy dwa. Ten mowię Manuał był postawiony na Chorku nad Kaplicą Swiętego Bonawentury, alias S. Ioruana, za Kustoszowstwa pierwszego O.W. Sawicza zniesiony był do Choru i stał nisko przy wielkim Ołtarzu, o którego zrzuceniu niżej, który był w samym końcu Kościoła, gdzie teraz Chor iest wzmurowany i stoji Organ wielki. Tandem uprzątaiąc miejsce Kolu tego raz nieszczęsnego 1765 in Februario wzięteczony Manuał oddano do Klasztoru Stuliego, który tuteyszemu Konwentowi Wileńskiemu wypłacił Talarow bitych dwieście.

Dach nad Chorem.

Tegoż Roku Dach nad Chorem reparowano, iedną stronę nowo dachowką pokryto, z drugiey strony stara dachowka wybrano i przesypano.

Ołtarz wielki w końcu Choru.

W Końcu Kościoła i Choru gdzie teraz stoji Organ był Ołtarz wielki Starozakonnych, ni na co niezgodny, iedno tylko na ilustracyą rzadu Obłatny Niepokalanego Poczęcia Najświętszey Panny w tym Ołtarzu była figura Pana Jezusa ubrzyżowanego, która teraz iest na Frontonie Choru wysoko patrzeć z Kościoła, ten Ołtarz co do Stolarszczyzny był czarny, Snicerczyzna pozłacana, lecz okopciała, miał osób Swiętych Zakonu naszego kilka po starozakonnych wyrzniętych, u których pas widział Ex-
przedzie, niektore były z rękoma podniesionemi, i nieco

5 pvz. Išrašas iš Vilniaus bernardinų vienuolyno archyvo kronikos apie Józefo Olszynskio pozityvą Vilniaus bernardinų bažnyčios Šv. Bonaventūro koplyčioje (*Chronologia erectionis*, p. 224)

pavardės (lenk. *Cell*, *Zell*, *Szell*) ilgą laiką buvo priskiriamos tai pačiai giminei, tačiau istoriko Mindaugo Paknio paskelbti duomenys, grįsti archyviniais dokumentais, jų giminystę paneigė[100]. Apie šių meistrų darbo pajėgumą ir apimtį galima spręsti iš mokėtų mokesčių Vilniaus magistratui. Pavyzdžiui, 1765 m. Scheelis ir Jantzonas mokėjo po 3 auksinus, Klimowiczius – 2 auksinus, Drygalskis – 1 auksiną[101], Zelle apie 1750 m. mokėjo 4 auksinus[102]. Nemaži mokesčiai rodo, kad šie asmenys turėjo pajamų, atitinkamai – užsakymų, vargonus veikiausiai statė ne tik Vilniuje. Deja, žinios apie už Vilniaus ribų dirbusius vargonų meistrus yra šykščios, vargonuose meistrai dažniausiai neįsiamžindavo, o tai šiandien kelia sudėtingus autorystės nustatymo uždavinius.

Į Vilnių atvykę ir jame gyvenę vargonų meistrai sutartinai vadinami *Vilniaus meistrais* ar *Vilniaus meistrų grupe*. Šie vargondirbiai XVIII–XIX a. pirmoje pusėje darbavosi plačiai, beveik visoje LDK teritorijoje, taip pat Kurše ir Livonijoje. Pavyzdžiui, gana atokiai, daugiau kaip 300 kilometrų nuo LDK centro Vilniaus, Lietuvos dominikonų provincijai priklausiusioje Pasienės bažnyčioje stovi vėlyvojo baroko vargonai (1765), priskiriami nenustatytam Vilniaus meistrui: tyrimų metu ant vargonų registro *Jula* vamzdžio buvo rastas įrašas *Jula 4. ped. 1765 in Wilda*[103] (6 pvz.). Kitoje dabartinės Latvijos vietovėje – Lašių katalikų bažnyčioje stovi fragmentiškai išlikę 1798 m. Vilniaus meistro Friedricho Samuelio Jantzono sukurti vargonai, tai liudija įrašas vargonų viduje, oro dėžėje *Friederich Samuel – / Jantzen. / Anno Domini 1798...*[104] (7 pvz.); o Lėno miestelio katalikų bažnyčioje yra išlikę Vilniaus mokyklos aplinkai priskiriami, 1809 m. pastatyti Žemaitijos vargondirbio Tomo Franciskaus Dreynowskio vargonai, jų viduje aptiktas įrašas lenkų kalba: *Ten Organ z Robiony Przez* [...] *Pana Tomasa, Franciska, Dreynowskiego, architekta, organ*[u]. *Xstwa Zmuyckiego1809 Roku*[105], prospekto viršuje kairiajame kartuše yra įrašas, liudijantis instrumento fundatoriumi buvus Ernestą Herzbergą (8 pvz.). Šiuo metu Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje esantys didieji vargonai, hipotetiškai priskiriami Vilniaus meistrui Nicolausui Jantzonui, datuojami 1765–1766 m. ir pradžioje stovėjo Polocko[106] jėzuitų bažnyčioje, o po 1831 m. sukilimo uždarius vienuolyną perduoti Vilniaus universitetui, čia pergabenti ir 1837–1839 m. padidinti[107].

100 Paknys, 2001.

101 Ibid., p. 56.

102 Ibid., p. 58.

103 „Jula 4 pėdų. 1765 Vilniuje“; *Wilda* senąja vokiečių kalba buvo vadinamas Vilnius.

104 Čia ir toliau citatos, įrašai pateikiami netaisyta kalba, nauja eilutė atskirta įstrižu brūkšniu.

105 „Šie vargonai sumeistrauti ... pono Tomo Pranciškaus Dreinausko, Žemaitijos kunigaikštystės vargonų architekto, 1809 metais.“

106 Dab. *Полацк*, Baltarusija.

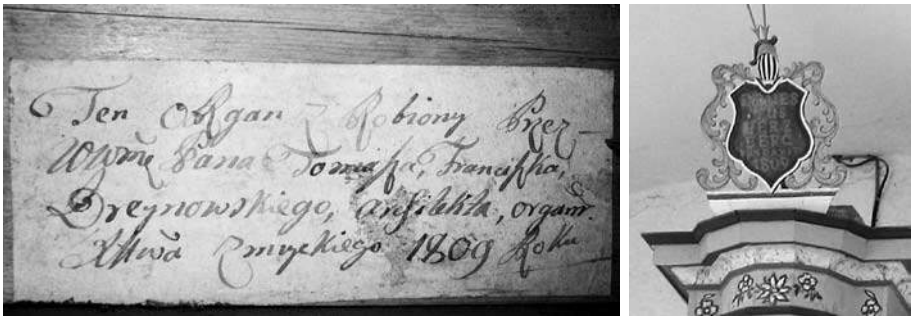
107 Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vargonų autorystės klausimas išsamiau nagrinėjamas monografijos penktame skyriuje, p. 212–221.

6 pvz. Nežinomas meistras, 1765, Pasienės bažnyčia (*Pasīne*, Latvija). Įrašas ant registro *Jula* vamzdžio: *Jula 4. ped. 1765 in Wilda*

7 pvz. Friedrich Samuel Jantzon, 1798, Lašių bažnyčia (*Laši*, Latvija). Įrašas oro dėžėje: *Friederich Samuel – / Jantzen. / Anno Domini 1798 ...*

8 pvz. Tomas Francisk Dreynowski, 1809, Lėno bažnyčia (*Lēnas*, Latvija). Įrašas vargonų viduje: *Ten Organ z Robiony Przez ... Pana Tomasa, Franciska, Dreynowskiego, architekta, organ*[u]. *Xstwa Zmuyckiego1809 Roku.*
Įrašas kartuše: *ERNES / TUS / HERZ / BERG / FUNDAVIT / 1809*

Vilniaus vargondirbystės mokyklos atstovai

Gerhardtas Arendtas Zelle ir jo aplinka

Tarpinininku tarp Karaliaučiaus ir Vilniaus mokyklų bei pastarosios įkūrėju laikomas iš Karaliaučiaus atvykęs ir Vilniuje apsigyvenęs meistras *Gerhardtas Arendtas Zelle* (Celle, Cel, ?–1761), čia minimas nuo 1737-ųjų: 1737 m. kovo 27 d. su žmona Elisabeth Grossin (?–1769) jis krikštijo dukrą[108], 1738 m. balandžio 14 d. priėmė Vilniaus miesto pilietybę[109]. 1737 m. gruodžio 31 d. Zelle'ei buvo sumokėta už Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios vargonų (pozityvo) sutvarkymą[110]. Šio vargonų meistro atvykimas į Vilnių galėjo būti susijęs su architektu Johanu Christophu Glaubitzu[111] (~1700–1767), kuris į Vilnių iš Karaliaučiaus atvyko tais pačiais 1737-aisiais, gavęs užsakymą rekonstruoti po gaisro nusiaubtą liuteronų bažnyčią[112]. Taip pat Vilniuje Zelle bendravo su vargonų meistru Joachimu Friedrichu Scheeliu[113].

Apie Zelle's gyvenimą iki apsistojant Vilniuje žinoma tai, kad beveik dešimt metų (1732–1741) jis minimas vargondirbio Georgo Sigismundo Caspari dirbtuvėje Karaliaučiuje[114]. Čia, tikėtina, Zelle bendravo su žymiu Švedijos vargondirbiu, Linšiopingo vargondirbystės tradicijos atstovu Jonu Wisteniumi, kuris kaip pameistrys Mosengelio ir Caspari dirbtuvėse minimas 1726–1738 m.[115]

108 Vėliau Zelle Vilniuje susilaukė trijų sūnų – tai Michaelis (1738–po 1789), Paulus Gerardus (1740–po 1786) ir Johannas Friedrichas (1741–1744) (Paknys, 2001, p. 58).

109 Urbanavičius, 2009, p. 224.

110 Drėma, 2008, p. 527.

111 Manoma, kad Glaubitzas buvo kilęs iš Silezijos, tačiau tiksli jo gimimo vieta ir data nežinomos.

112 Jankevičiūtė, 2012. Zelle ir Glaubitzą iš Karaliaučiaus pakvietė tie patys užsakovai (Vilniaus liuteronai). Tai leidžia manyti, kad kaip bendraamžiai ir iki tol dirbę Karaliaučiuje jie buvo pažįstami.

113 Paknys, 2001, p. 58.

114 Renkewitz & Janca, 1984, p. 214, 234.

115 Erici & Unnerbäck, 1988, p. 500. Vilniaus mokyklos įkūrėjas meistras Zelle ir Linšiopingo mokyklos įkūrėjas Jonas Wistenius Karaliaučiuje pas Caspari mokėsi vienu metu, vėliau jie abu Karaliaučiaus vargondirbystės tradicijas paskleidė skirtingose šalyse. Tikėtina, kad Wisteniaus amžininkas švedų tyrinėtojas Abrahamas A. Hülphersas kaip tik iš šio vargonų meistro sužinojo apie Zelle, nes Hülpherso 1773 m. išleistoje knygoje apie Europos valstybių vargonus (*Historisk Afhandling om Musik och Instrumenter särdeles om Orgelwerks Inrättningen i Allmänhet jemte Kort beskrifning öfwer Orgwerken i Swerige*, Westerås, faksimilinis leidimas: Stokholm, 1969) tarp Karaliaučiaus meistrų minimi Mosengelis ir Caspari, tarp to meto Lietuvos ir Lenkijos valstybės vargonų meistrų – *Gerazell i Wilna* (p. 166; taip pat Gučas, 2009, p. 37). Trumpinį *Gerazell* galima iššifruoti kaip *Ger*[hardt]*a*[rendt]*zell*.

Būdamas Caspari pameistriu 1732 m. Zelle pastatė vienus pirmųjų vargonų – tai vargonai Neidenburgo bažnyčioje[116]; 1736–1737 m. kartu su Caspari ir pameistriais padirbdino vargonus Aizputės liuteronų bažnyčiai[117]. Aizputės ir Kuldygos[118] liuteronų bažnyčių dokumentai liudija, kad Caspari 1736–1737 m. dirbo Kurše. Todėl visai įmanoma, kad šiose ir kitose dabartinės Latvijos bažnyčiose darbavosi ir jo pameistriai Zelle bei Wistenius (pastarasis, beje, apie 1738–1739 m. minimas Rygoje pas meistrą Johanną Kloosą[119]). Tokiu atveju Caspari ar jo pameistrių darbo galėjo būti ir Berzgalės[120] bažnyčioje esantys vargonai (XVIII a. 4–5 deš., prospekto tapyta puošyba vėlesnė), nes originalioji vargonų dipozicija[121] labai panaši į Aizputės bažnyčios vargonų dispoziciją. Be to, Berzgalės vargonų prospekto bokšteliai ir jų viršutiniai pusapvaliai karnizai panašūs į Wisteniaus vargonų prospektus Švedijoje, pavyzdžiui, Askerido[122] (1760), Vordsbergo[123] (1761) ar Tiolio[124] (1775) bažnyčiose, tik skirtingai nuo Berzgalės vargonų, Švedijos vargonuose griežykla įmontuota centre, todėl prospekto centrinis bokštelis su gretimais laukeliais pakeltas aukščiau. Vis dėlto dauguma Wisteniaus vargonų prospektų, kaip ir Karaliaučiaus meistrų darbai, komponuojami apie centrinę ašį – aukščiausiai iškilusį bokštą, kuris vienais atvejais yra bosinis, kitais – tenorinis. O Berzgalės bažnyčios vargonų prospekto struktūra turi du aukštus šoninius bokštus ir žemą centrinį bokštelį. Tokia prospekto schema būdinga Vilniaus mokyklos vargonams (Berzgalės katalikų bažnyčios atveju ši kompozicija atitaria dvibokščiam medinės bažnyčios fasadui; 9 pvz.).

Karaliaučiuje Zelle veikiausiai, nors ir trumpai, bendravo su Caspari uošviu ir įtakingu Karaliaučiaus vargonų meistru Johannu Josua Mosengeliu[125]. Taip pat Zelle pažinojo Caspari pusbrolio sūnų vargonų meistrą Adamą Gottlobą

116 Taip pat liet. *Nidzica*, vok. *Neidenburg*, dab. *Nidzica*, Lenkija. Apie vargonus rašoma Renkewitz & Janca, 1984, p. 234. Tikriausiai Zelle vadovavo vargonų statymui ir surinkimui.

117 Vok. *Hasenpoth*, dab. *Aizpute*, Latvija. Aizputes baznīcas dokumenti 18. gs. (50 lp.), LVVA, 3667. f., 1. apr., 27. l.; LVVA, 3667. f., 1. apr., 27. l; Kuldīgas Sv. Katrīnas baznīcas dok. 1606–1806. (166 lp.), LVVA, 2728. f., 8. apr., 251. l. (už informaciją dėkoju vargonų restauratoriui Alviui Melbardžiui).

118 Vok. *Goldingen*, dab. *Kuldiga*, Latvija.

119 Erici & Unnerbäck, 1988, p. 500.

120 Dab. *Bērzgale*, Latvija, Agluonos sav.

121 Tālivaldžio Deksnio informacija.

122 Šved. *Askeryd*.

123 Šved. *Vårdsberg*.

124 Šved. *Tölö*.

125 Mosengelis mirė 1731 m., o Zelle pas Caspari dirbo nuo 1732 m. Tačiau yra pagrindas manyti, kad su Mosengeliu Zelle bendradarbiavo jau anksčiau, nes 1732 m. Neidenburge statydamas vargonus Zelle jau turėjo būti kvalifikuotas vargonų meistras.

Casparini, kuris 1775–1776 m. pastatė žymiuosius Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčios vargonus. Šiedu meistrai tiesiogiai konkuravo, kai 1741 m. mirus vargonų meistrui Caspari Karaliaučiaus rūmų privilegijuoto vargonų meistro pareigybė tapo laisva[126] ir 1742 m. buvo surengtas konkursas. Konkursą laimėjo Caspari sūnėnas 27-erių metų Casparini, nors Zelle tuo metu turėjo gerokai solidesnę amato patirtį. Tikėtina, kad konkurso baigtį lėmė žymios vargondirbių giminės ryšiai. Darbo Karaliaučiuje laikotarpis (1732–1741) rodo, kad Zelle tuo pačiu metu mėgino įsitvirtinti ir LDK sostinėje (Vilniuje minimas nuo 1737), todėl tikėtina, jog konkurso rezultatas nulėmė pasirinkimą visam laikui apsistoti Vilniuje.

Dėl Zelle's kilmės įmanomos kelios versijos. Pirma, jis gali būti siejamas su Hamburgo klavesinų dirbėju Christianu Zelliu[127] (Zell, Zelle, ~1683–1763). Antra, bevardis Zellis (*H*[err] *Zell*) kaip vargonų ekspertas ar vargonų meistras minimas žymaus to meto Pietų Vokietijos (dab. Šiaurės Prancūzija) vargonų meistro Johanno Andreaso Silbermanno (1712–1783) aplinkoje[128]. Trečia, Zelle's kilmę galima nagrinėti atsižvelgiant į tuo laikotarpiu būdingą pavardžių rašymą

1

2

3

4

9 pvz. [1] Jonas Wistenius, 1761, Vordsbergo bažnyčia (*Vårdsberg*, Švedija); [2] Jonas Wistenius, 1775, Tiolio bažnyčia (*Tölö*, Švedija); [3] nežinomas meistras, XVIII a. 4–5 deš., Berzgalės bažnyčia (*Berzgale*, Latvija); [4] Jonas Wistenius, 1760, Askerido bažnyčia (*Askeryd*, Švedija)

126 Renkiewicz & Janca, 1984, p. 219; Gučas, 1995, p. 10–11.

127 Vogel et al., 1995, p. 141, taip pat žr.: Alexander Pilipczuk. "Zell, Christian." *Grove Music Online. Oxford Music Online*. Oxford University Press. Web. 5 Mar. 2013. <http://www.oxfordmusiconline.com/subscriber/article/grove/music/40786>.

128 Schaefer, 1994, p. 251.

pagal vietovę, iš kurios asmuo kilo[129]. Tokiu atveju galimas Vilniaus vargondirbio Zelle's ryšys su *Zell-* vietove Vokietijoje, pavyzdžiui, Celendorfo kaimu (vok. *Zellendorf*), apie 90 kilometrų į pietus nuo Berlyno, ar Berlyno priemiesčiu Celendorfu (vok. *Zehlendorf*). Kadangi archyviniuose dokumentuose šalia pavardės *Zelle* randame ir kitą užrašymo variantą – *Celle*, pastaroji pavardė gali būti siejama ir su Celės miestu (vok. *Celle*), vos 40 kilometrų į šiaurę nuo Hanoverio. O iš Hanoverio į Karaliaučių tarp 1687 ir 1696 m. kaip tik ir atvyko tituluotas Hanoverio kunigaikščio vargonų meistras Mosengelis. Taigi Zelle pas Caspari galėjo dirbti neatsitiktinai ir į Karaliaučių atvykti gal net pakviestas Mosengelio, atitinkamai patirti ir šio meistro įtaką.

Lietuvoje iki mūsų dienų žinomų ar patvirtintų Zelle's vargonų neišliko, išskyrus kelias Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios vargonų (1751–1753) nuotraukas. Tačiau turima duomenų apie daugiau šio meistro vargonų mūsų krašte:

- 1740 m. Zelle pastatė naujus 8 balsų vargonus Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje[130];
- iki 1741 m. pastatė didelius vargonus Vilniaus Šv. Dvasios bažnyčioje[131];
- ~1740 m. padirbdino vargonus Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčiai[132];
- 1751–1753 m. naujus vieno manualo vargonus, kainavusius 1995 auksinus, pastatė Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčioje[133];
- 1753 m. Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo dominikonų bažnyčioje iš pagrindų remontavo vargonus ir gavo 144 auksinų (18 talerių) atlygį[134];
- 1753 m. Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo dominikonų bažnyčioje pastatė skryninius vargonus[135], už tai buvo sumokėti 136 auksinai[136].

---

129 Su vietovės ar šalies pavadinimu susijusią pavardę XVII–XVIII a. Lietuvoje turėjo keli meistrai: Mertenas Friese – kilęs iš Fryzijos, Johannas Golanderis – iš Olandijos, Johannas Preussas – iš Prūsijos.

130 Zgliński, 2003a, p. 74.

131 Renkewitz & Janca, 1984, p. 214. Per gaisrą 1748 m. vargonai sudegė.

132 Renkewitz & Janca, 1984, p. 214. Monografijos autoriaus manymu, šio instrumento, istoriografijoje priskiriamo Zelle'ei, fragmentai galėjo išlikti Vilniaus Šv. Jurgio bažnyčioje, nes, anot Galicziaus, po 1831 m. sukilimo uždarius Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčią, vargonai buvo perkelti į Šv. Jurgio bažnyčią (Galicz, 1861, p. 132). Tačiau abejojama, ar vargonai buvo perkelti kartu su prospektu, nes Šv. Jurgio bažnyčios vargonų prospektas yra vėlesnis (~1770), o virš vargonų ant galinės bažnyčios sienos nutapytas herbinis fundatorių kartušas sutampa su fundatorių herbu, esančiu kartuše vargonų viršuje. 1937 m. vargonus Šv. Jurgio bažnyčioje iš pagrindų perstatė Vilniaus meistras Wacławas Biernackis, palikdamas prospektą ir dalį vamzdžių.

133 Paknys, 2001, p. 58 .

134 Łopaciński, 1946, poz. 795; Paknys, 2001, p. 58.

135 Łopaciński, 1946, poz. 859.

136 *Šv. Jokūbo bažnyčia*, 1975.

Zelle's du sūnūs pasekė tėvo pėdomis ir tapo vargondirbiais. 1762–1789 m. Vilniuje minimas sūnus *Michaelis Zelle*[137] (Michal Cell, 1738–po 1789), 1762 m. vasario 22 d. įvardijamas kaip pameistrys: *Orgelb*[auer]*g*[esel][138]. Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje Michaelis Zelle 1780 m. pastatė naujus vieno manualo, 11 registrų vargonus[139]. 1782 m. jis sudarė sutartį[140] su Barūnų[141] bazilijonais dėl naujų vargonų padirbdinimo. Šie vargonai 1847 m. buvo perkelti į Siesikų bažnyčią[142]. Michaeliui Zelle'ei galima priskirti ir Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje 1782 m. pastatytus 2 manualų, 17 balsų vargonus (vargonai neišliko)[143].

1766–1787 m. Vilniuje minimas kitas Zelle's sūnus – vargonų meistras *Paulus Gerardus Zelle*[144] (Paweł Cell, Celle, 1740–po 1787), kuris apie 1785 m. remontavo per 1782 m. gaisrą nukentėjusius Žirmūnų bažnyčios vargonus[145]. Nustatyta, kad šis meistras 1774 m. pastatė vargonus, dabar stovinčius Kartenos bažnyčioje. Vargonai turėjo vieną manualą su trumpąja bosine oktava *CDEFGABH*. Šiuos vargonus 1805 m. iš pagrindų perstatė nežinomas meistras, buvo padarytas naujas instrumentas. Tačiau jame buvo panaudoti senųjų vargonų daugumos registrų vamzdžiai, ant kurių rasti įrašai patvirtino Paulo Gerardo Zelle's autorystę:

- ant vargonų fasade stovinčio registro *Principal* vamzdžio liemens: *C princyp 4 ped. fecit Paulus Celle / In* [...nutrinta neįskaitomai] */ 1774…14… / 4 füs*;
- ant registro *Quinta* vamzdžio pėdos: *C Quinta 3 ped. / 1774 / in Wilna*;
- ant registro *Tertia* vamzdžio pėdos: *C Tertia 1 3/5 ped. / 1774 / in Wilna*;
- ant registro *Octava* vamzdžio pėdos: *C Octava z füs / 1774*.

Tikėtina, kad Gerhardto Arendto Zelle's vargondirbystės tradiciją pratęsė bei paskleidė plačiau ir pameistriai. Pavyzdžiui, Vilniuje 1742–1750 m. kaip Zelle's

137 Michaelis Zelle mirė apie 1790 m. 1795 m. jo žmona Karolina Cellowa su Barūnų bazilijonais surašė aktą dėl atsiskaitymo už vyro pastatytus vargonus (VUB RS, f. 4–26818 (A–715), l. 1; VUB RS, f. 4–26817 (A–715), l. 1), kuriame skelbiama, kad Barūnų bazilijonai galutinai finansiškai atsiskaitė už vargonų gamybą ir įrengimą. Pagal kontraktą vargonai kainavo 4 400 auksinų.

138 LVIA, f. 1218, ap. 1, b. 14, l. 88v.

139 Paknys, 2001, p. 58. Iki mūsų dienų išliko XIX a. antroje pusėje fotografo Juozapo Čechavičiaus daryta Vilniaus šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios vargonų nuotrauka (nuotrauka publikuota Gučas, 2009, p. 507)

140 VUB RS, f. 4–26806 (A–715); VUB RS, f. 4–26807 (A–715). 1782 m. rugsėjo 6 d. Barūnų bazilijonų sutartis su vargonų meistru *Mykolu Celiu* dėl didelių vargonų arba manualo, turinčio 17 balsų, gamybos.

141 Dab. *Баруны*, Baltarusija, Ašmenos r.

142 Informaciją apie vargonų perkėlimą į Siesikus patvirtina įrašas žalvarinėje lentelėje ant Siesikų bažnyčios vargonų šono. Vargonus XX a. pradžioje iš pagrindų perstatė meistras Augustinas Montvilas (įrašas vargonų viduje). Apie vargonų perkėlimą taip pat rašoma: Kviklys, 1983, p. 361.

143 Meistras įvardijamas tik kaip *Cell* (Łopaciński, 1946, poz. 947).

144 Drėma, 1997, p. 177.

145 Zgliński, 2003a, p. 82.

pameistrys[146] minimas Vilniuje gimęs, tikriausiai iš Karaliaučiaus kilusio Vilniaus drožėjo Johanno Ungefugto[147] sūnus *Johannas Christophas Ungefugas* (Jan Ungefug, Ungefugt, Ungefungt, ~1725–1788). Gali būti, kad Zelle buvo pažįstamas su šio vargonų meistro tėvu drožėju, nes ir Zelle, ir drožėjas Ungefugtas Vilniuje pirmą kartą paminėti 1737 metais.

Teigiama, kad Ungefugas buvo ir Caspari mokinys[148]. Šis faktas leidžia manyti, kad Karaliaučiuje ir Vilniuje 1737–1742 m. gyvenęs Zelle iš Vilniaus pas savo mokytoją Caspari į Karaliaučių galėjo atsivežti ir maždaug penkiolikmetį Ungefugą, po Caspari mirties 1741 m. grįžusį į Zelle's dirbtuvę. Iš Vilniaus 1750 m. Ungefugas išvyko į Rytų Prūsiją, įsikūrė Luko[149] mieste Mozūrijoje, gavo Lenkijos vargonų meistro privilegiją, 1763 m. – Prūsijos karaliaus vargonų meistro privilegiją Notangos regionui[150].

Ungefugas statė nedidelius vargonus ir daugiausia darbavosi šiose dabartinės Lenkijos vietovėse: Luko, Lėciaus[151], Pišo (Jansborko)[152], Mrongovo (Zensburgo)[153] apylinkėse. Pas šį meistrą 1762–1769 m. mokėsi Danielis Wroblewsky (Wróblewski, Wrobel, 1744–1818), kuris mokėsi ir pas Adamą Gottlobą Casparini Karaliaučiuje[154]. Wroblewsky laikomas vienu žymiausių XVIII–XIX a. lenkų kilmės[155] Danijos vargonų meistrų, vargonų pastatė ir Norvegijoje.

Iš žinomų Ungefugo darbų išliko tik Grabniko[156] (1763) ir Senosios Juchos[157] (1772) vargonų prospektai, tačiau meistro biografijos faktai rodo, kad jis kaip vargondirbio Zelle's amato krypties tęsėjas šią tradiciją galėjo paskleisti Mozūrijos

146 Renkewitz & Janca, 1984, p. 338; Renkewitz et al., 2008, p. 308, 360.

147 Vilniaus drožėjas Johannas Ungefugtas (Jan, Joannes Ungefug, Ungefugk, Ungefungt, mirė 1744 m. sausio 4 d. Vilniuje) 1737 m. prisiekė Vilniaus magistratui (Urbanavičius, 2009, p. 221), 1740–1743 m. minimas stalių ir drožėjų cecho narių sąraše. Tarp jo išlikusių kūrinių – Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčiai išdrožta šv. Agotos skulptūra (skulptūros nugarinėje pusėje yra įrašas *J. Ungefug fecit. A 1739*, skulptūra dabar saugoma Lietuvos dailės muziejuje; informacija apie Ungefugtą pagal: *Lietuvos dailininkų žodynas, XVI–XVIII a.* Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 261), kelios skulptūros Videniškių bažnyčioje..

148 Renkewitz et al., 2008, p. 308.

149 Kiti Luko miesto lietuviški pavadinimai: *Luckas*, *Laukas*, *Elkas*; vok. *Lyck*, dab. *Ełk*, Lenkija.

150 Zgliński, 2003a, p. 83.

151 Taip pat liet. *Lecėnas*, *Gižickas*; vok. *Lötzen*, dab. *Giżycko*, Lenkija.

152 Vok. *Johannisburg*, dab. *Pisz* / *Jańsbork*, Lenkija.

153 Vok. *Sensburg*, dab. *Mrągowo*, *Ząd̨zbork*, Lenkija.

154 Renkewitz et al., 2008, p. 302.

155 Golos, 1972, p. 53. Wroblewsky gimė Lišovene prie Luko (vok. *Lischowen*, dab. *Wola Lisowska*, Lenkija).

156 Vok. *Grabnicken*, dab. *Grabnik*, Lenkija.

157 Vok. *Alt Jucha*, dab. *Stare Juchy*, Lenkija.

regione Lenkijoje, o netiesiogiai – per vargonų meistrą Wroblewsky – paveikti vargondirbystės tradicijas ir Danijoje bei Norvegijoje.

Zelle's vargondirbystės tradiciją galėjo pratęsti Rytprūsiuose, Stalupėnuose[158] gimęs *Jacobas Philippas Griese* (Jacub Philippus Grieß, Jacub Prysz, Gryś, Griz, Gryze, 1762–po 1798[159]). 1780 m. jis minimas kaip Zelle's sūnaus Michaelio mokinys (pameistrys) statant Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios vargonus[160]. 1786 m. Griese priėmė Vilniaus miestiečio teises[161], 1794 m. Vilniuje prisiekė Rusijos imperatorei[162], 1790 m. vedė kantoriaus dukterį, vėliau krikštijo dvi savo dukteris. 1797 m. iš Vilniaus reformatų nusipirko seną vargonų prospektą[163], kurį tikriausiai panaudojo savarankiškai statydamas naujus vargonus. 1800 m. kaip Griese's mokinys minimas Vilniuje gimęs vargonų meistras *Józefas Kowalskis*[164] (1782–18??), apie kurį daugiau žinių neaptikta.

Joachimas Friedrichas Scheelis ir jo aplinka

Nuo 1752 m. Vilniuje minimas vargonų meistras *Joachimas Friedrichas Scheelis* (Fryderyk Schöllen, Schoellen, Schoelen, Schöller, Schoel, Schöl, Schöell, Szell, 17??–1782[165]). Tais metais Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios naujai statomiems vargonams jis paaukojo didelę sumą – 24 auksinus ir 18 grašių[166]. 1764 m. Scheelis prisiekė miesto pilietybę Vilniaus magistratui, dokumente minima, kad meistras atvyko iš Meklenburgo kunigaikštystės Švano[167] miestelio. Nėra aišku, ar Scheelis buvo kilęs iš Meklenburgo, ar tik kurį laiką ten gyveno. Meklenburgo regiono vargonų meistrų sąraše panašių pavardžių neaptikta, bet Tiuringijos teritorijoje Vidurio Vokietijoje XVIII a. antroje pusėje minimas vargonų meistras Johannas Friedrichas Schollis[168] (Scholl), Pietų Vokietijoje XVIII a. aktyviai dirbo meistras

158 Vok. *Stallupönen*, dab. *Нестерово*, Kaliningrado sr.

159 Gučas, 2009, p. 38.

160 Brensztejn, l. 219.

161 Urbanavičius, 2009, p. 491.

162 Brensztejn, l. 224.

163 Gučas, 2009, p. 38

164 Brensztejn, l. 222.

165 Renkewitz et al., 2008, p. 308, 360.

166 Paknys, 2001, p. 57.

167 Dab. *Schwaan*, Vokietija, netoli Rostoko. *Stáw. Frydrych Szell orgamayster rodem z Xięstwa Meklemburskiego z miasta Szwan nazwanego* <...> (Urbanavičius, 2009, p. 355).

168 *Lexikon norddeutscher Orgelbauer.* Uwe Pape (Hrsg.); unter Mitarbeit von Wolfram Hackel, Gottfried Gille und Hermann Fischer. Bd. 1 *Thüringen und Umgebung*, Berlin: Pape Verlag, 2009, p. 263.

Johannas Wilhelmas Schöleris[169]. Scheelio giminaičiais galėjo būti Kališo[170] mieste XVIII a. gyvenęs muzikos instrumentų meistras Augustas Scheelis ir jo sūnus fortepijonų meistras Augustas Scheelis (g. ~1811)[171]. Tikėtina, kad vargonų meistro giminaitis buvo jo amžininkas Efreimas Šelis, 1790 m. Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčiai padaręs altorių ir kitas interjero skulptūras bei tuo metu dirbęs ir prie Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios lipdinių[172].

Scheelio autorystei priskiriami 11 balsų vargonai, 1763–1765 m. pastatyti Vilniaus Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo dominikonų bažnyčioje[173] (išliko tik prospektas). Šiam meistrui galima atribuotuoti ir apie 1763 m. pastatytus 10 balsų vargonus Ratnyčios bažnyčioje, vargonus Dunilovo[174] Švč. Trejybės dominikonų ir Nesvyžiaus[175] Šv. Jono dominikonų bažnyčiose[176]. Be to, Scheelis darbavosi drauge su meistru Ludwiku Jozefu Klimowicziumi: kartu jie 1761 m. Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje pastatė vieno manualo, 11 balsų vargonus[177] (iki mūsų dienų išliko vargonų prospektas, keletas medinių vamzdžių ir varpelių žvaigždės fragmentas); 1761 m. padarė 8 balsų[178] vargonus Kurtuvėnų bažnyčiai (vargonai neišliko, tačiau jų dispozicija minima vargonų pastatymo sutartyje[179]; 10 pvz.). Spėjama, kad 1763–1765 m. sukurtų vieno manualo, 12 balsų vargonų Vilniaus Šv. Teresės bažnyčioje (išliko tik vargonų prospektas) autoriai taip pat yra Scheelis ir Klimowiczius[180].

Su Scheeliu bendradarbiavęs, Vilniuje gyvenęs meistras *Ludwikas Jozefas Klimowiczius* buvo vietinės kilmės. Jo veikla minima 1758–1794 m., 1794 m. Klimowiczius prisiekė Rusijos imperatorei[181]. Žinoma tik apie vienus Klimowicziui

169 Rodeland, 1991.

170 Vok. *Kalisch*, dab. *Kalisz*, Lenkija.

171 Apie šiuos meistrus rašoma: Vogel, 1995, p. 260.

172 Efreimas Šelis dokumentuose pavadintas „profesionaliu lipdytoju“ (Čaplikas, 2001, p. 88, 291).

173 Istoriografijoje meistras užrašomas lietuviškai *Frydrichas Čelis*, vargonų meistrą nustatęs tyrėjas ir anotacija neįvardyti (*Šv. Jokūbo bažnyčia*, 1975; taip pat žr. *Lietuvos sąvadas*, 1988, p. 331).

174 Dab. *Дунілавічы*, Baltarusija, Pastovių r. (brus. *Пастаўскі раён*, prie Lietuvos pasienio).

175 Dab. *Нясвіж*, Baltarusija.

176 Šie vargonai Scheeliui priskiriami remiantis XVIII a. Vilniaus meistrų vargonų prospektų projektų-eskizų Nr. 18 ir 21 tyrimais, kurie pristatomi antrame skyriuje, p. 144–146.

177 Paknys, 2001, p. 57.

178 Kurtuvėnų bažnyčios 1806 m. vizitacija (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 446–446v).

179 Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniai. Dvarų archyvo dokumentai. Pavenčių seniūno Jokūbo Nagurskio vardu Lietuvos pranciškonų provincijos prokuratoriaus Benvenuto Dombrovskio susitarimas su Vilniaus meistrais dėl mažųjų vargonų pastatymo Kurtuvėnų bažnyčioje, 1761.08.16. – 2 p.; UDK 908(474.5).

180 Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios vargonai Scheeliui ir Klimowicziui priskiriami pagal Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčios vargonų prospektui analogišką kompoziciją.

181 Brensztejn, l. 224.

priskiriamus vargonus – tai 1758–1759 m. Belyničių[182] karmelitų bažnyčiai sukurtas naujas dviejų manualų, 20 balsų instrumentas (neišliko)[183]. Taip pat minima, kad 1774 m. Klimowiczius lydėjo Vilniaus dominikonų priorą į Karaliaučių aptarti naujų vargonų statybos aplinkybių ir sutarties pasirašymo su meistru Adamu Gottlobu Casparini, o 1777 m. tiems patiems Vilniaus dominikonams Klimowiczius taisė pozityvą[184].

Scheelio vyriausiasis sūnus *Johannas Friedrichas Scheelis* (Jan Szell, 1754–1808) taip pat buvo vargonų meistras[185], bet apie jo darbus duomenų nerasta. 1787, 1789 ir 1790 m. jis minimas Vilniaus dokumentuose[186], 1794 m. prisiekė Rusijos imperatorei[187].

Nicolausas Jantzonas ir jo aplinka

Bene ryškiausiu XVIII a. antros pusės Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos atstovu laikomas *Nicolausas Jantzonas* (Mikołaj Janson, Jantzen, Jantsen, 1720–1791/1793[188]) pirmą kartą Vilniuje minimas 1752 m. kaip pameistrys Gerhardto Arendto Zelle's dirbtuvėse, atvykęs iš Hamburgo[189]. Žinių, ar prieš atvykdamas į Vilnių Jantzonas kur nors mokėsi vargondirbystės, nėra,

182 Dab. *Бялынічы*, Baltarusija.

183 *Computa Conventus Bialynicensis Perceptarum quod Expensarum ad 1748* (LVIA, f. 604, ap. 1, b. 4360, l. 118).

184 Gučas, 2009, p. 38.

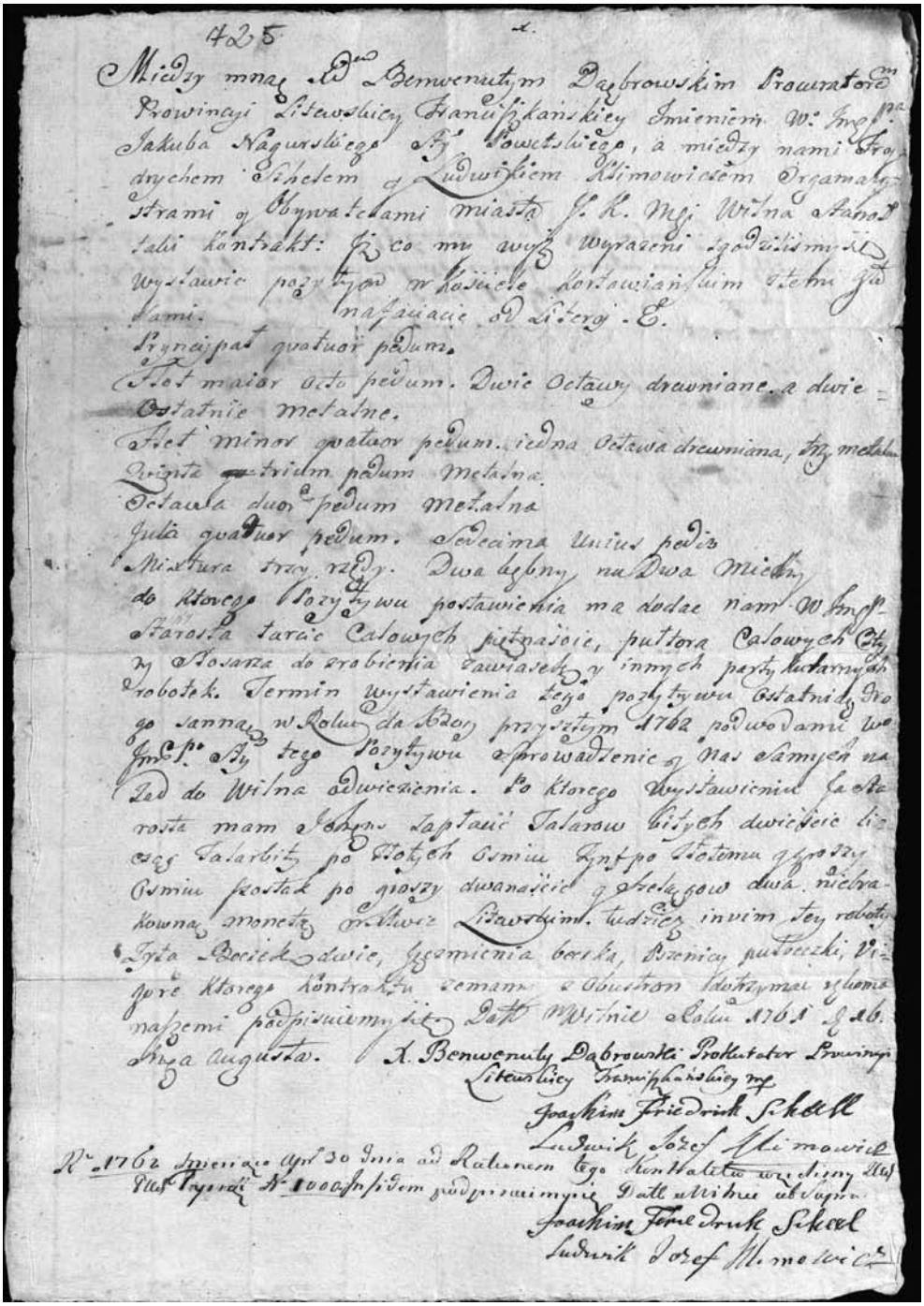
185 LVIA, f. 1218, ap. 1, b. 14, l. 65v, 69v, 73v ir kt.

186 Urbanavičius, 2009, p. 497, 508, 527.

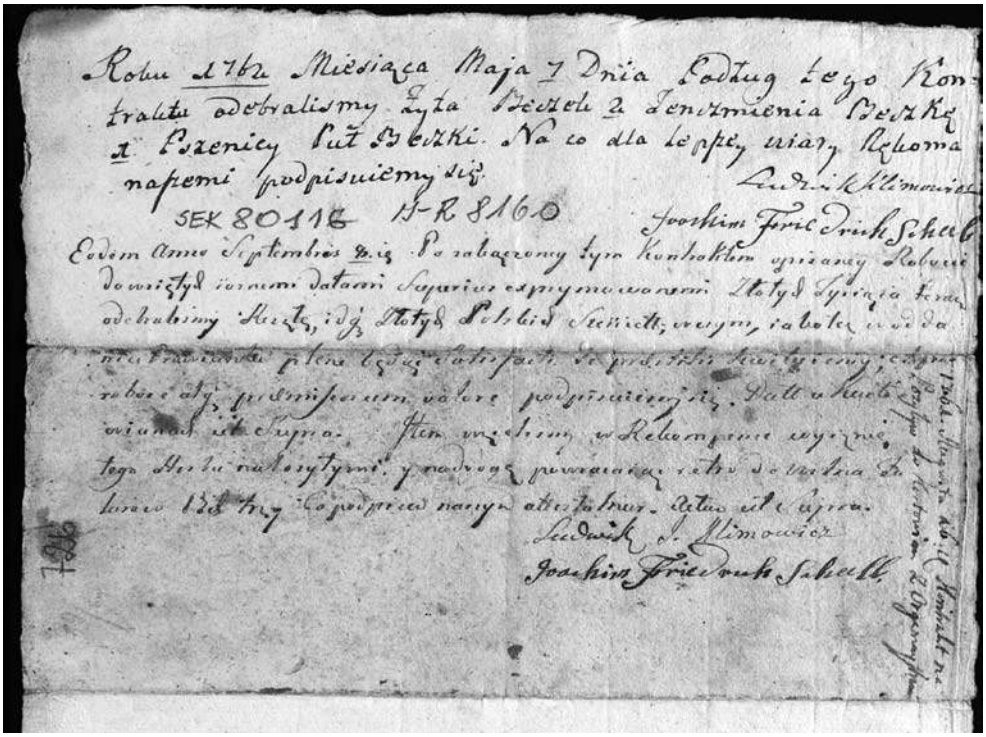
187 Brensztejn, l. 224.

188 Istorikas Mindaugas Paknys Jantzono mirties metus nurodo 1793 m., remdamasis archyviniu šaltiniu (LVIA, SA–5150, l. 315; Paknys, 2001, p. 56). Tačiau Rimanto Gučo nurodoma dviem metais ankstesnė – 1791 m. – data grindžiama kitu archyviniu dokumentu – Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios parapijos knyga, kurioje be mirties / palaidojimo fakto dar rašoma: „<...> didžiai gerbiamas ponas Nicolausas Jantzenas, vietinės bažnyčios bendruomenės vicepirmininkas, vargonų meistras ir Vilniaus pilietis, dorybingas vyras ir tikras krikščionis <...>“ (<...> *der viel hochedle Herr Nicolaus Jantzen Vice Praes. der hiesingen Kirchen Section, Orgelbauer u*[nd] *Burger in Vilna ein rechtschaffener Mann ein wahrer Christ, dessen Andenken im Seegen bleiben wird* <...>; LVIA, f. 1218, ap. 1, b. 14, l. 317, Gučas, 2009, p. 39–40).

189 Urbanavičius, 2009, p. 356. Apie Nicolauso Jantzono kilmę daugiau nėra žinoma. Jis gali būti siejamas su Fryzija, nes istoriografijoje rasta duomenų, kad apie 1810-uosius meistras Jansenas iš Rytų Fryzijos (*Ostfriesland*, Hamburgo apylinkės, Vokietija) vargonus statė Rytų Fryzijos regione. Kiek vėliau netoli Hamburgo (taigi Rytų Fryzijoje) nemažai vargonų statė meistras Gerdas Siebenas Janssenas (1802–1899), kilęs iš Auricho (taip pat Rytų Fryzijos regiono). Minėtinas ir bendrapavardis Clausas Jensenas (~1817–1892), kilęs iš Šlėzvigo-Holšteino (vok. *Schleswig-Holstein*, Šiaurės Vokietija) regiono, vėliau tapęs bene ryškiausiu Norvegijos vargondirbiu. Tačiau mažai tikėtina, kad minimi meistrai priklausė tai pačiai giminei, nes pavardė *Janson* (*Jansen*) buvo ir yra gana populiari, įvairios jos formos ir atmainos aptinkamos daugelyje šalių (atitikmuo lietuvių kalboje būtų *Jonaitis* = Jono sūnus).

10 pvz. 1761 m. rugpjūčio 16 d. sutartis su Vilniaus meistrais Joachimu Friedrichu Scheeliu ir Ludwiku Jozefu Klimowicziumi dėl mažųjų vargonų pastatymo Kurtuvėnų bažnyčioje, Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniai; UDK 908(474.5), l. 1

Sutartyje minima Kurtuvėnų bažnyčios vargonų dispozicija (1761–1762):

Manualas [CDEFGA–c''']

Pryncypał	quatour [4] pedum
Flet maior	octo [8] pedum
Flet minor	quatour [4] pedum
Quinta	trium [3] pedum
Octawa	duor [2] pedum
Jula	quatour [4] pedum
Sedecima	unus [1] pedis
Mixtura	trzy rzędy [3 ch.]

Du [akustiniai] būgnai
Dvejos [pleištinės] dumplės

10 pvz. tęs. Kurtuvėnų bažnyčios vargonų pastatymo sutarties antras lapas ir vargonų dispozicija

bet apie meistrą Zelle jis galėjo išgirsti, jei į Vilnių iš Hamburgo keliavo per Karaliaučių, kur Zelle, kaip žinoma, darbavosi prieš įsikurdamas LDK centre. Tikėtina, kad 1752 m. Vilniuje Jantzonas darbavosi prie Zelle's statomų naujų Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios vargonų, nes archyviniuose dokumentuose minima, kad jis naujai įrengiamiems liuteronų bažnyčios vargonams paaukojęs 3 auksinus ir 24 grašius[190]. Po metų, 1753-iaisiais, Jantzonas vedė Zelle's dukterį Anną Elisabethą[191] ir taip galėjo įsitvirtinti vargonų statyboje Vilniuje[192], o 1761-aisiais, uošviui mirus, tikėtina, perimti jo dirbtuvių veiklą, nes Zelle's sūnūs tuo metu buvo per jauni (maždaug 20-ies) ir neturėjo tinkamos meistro kvalifikacijos, kad būtų galėję vadovauti vargonų dirbtuvėms.

1764 m. Jantzonas prisiekė miesto pilietybę Vilniaus magistratui[193] ir tapo visateisiu Vilniaus gyventoju, o 1775 m. vasario 9 d., anot istoriko Mindaugo Paknio, „atsisakė Vilniaus miesto iždininko pareigų visam laikui“[194]. Faktas apie atsakingas, daug laiko atimdavusias pareigas iš dalies paaiškina, kodėl nuo 1766-ųjų (pastačius Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonus) daugiau kaip dešimtmetį nėra žinių apie Jantzono statytus vargonus. Su meistro pavarde vėl susiduriame 1781/1783 m., kai Jantzonas naujus vargonus sukūrė Budslavo bernardinų bažnyčiai[195], o 1787 m. šis meistras minimas kaip pasirašęs Troškūnų bažnyčios vargonų statybos sutartį. Administracinių pareigų atsisakyti veikiausiai paskatino noras grįžti į dirbtuvę, prie vargondirbio amato, ir, šiai veiklai įsibėgėjus, vėl išgirstame apie Jantzono statomus vargonus.

190 Nicolausas Jantzonas minimas šiuose archyviniuose dokumentuose: LVIA, SA–5142, l. 511; LVIA, SA–5150, l. 314v–315; LVIA, f. 1218, ap. 1, b. 14, l. 45r; LVIA, f. 458, ap. 1, b. 241 (Paknys, 2001, p. 56, 60). Taip pat istorikas Mindaugas Paknys nurodo Vilniuje minimą Nicolausą Johansohną, kuris dalyvavo 1756 m. liepos 14 d. krikštijant Johanno Christopho Seyferto sūnų, tačiau daugiau ši pavardė archyviniuose dokumentuose neaptinkama, todėl gali būti, kad tai buvo tas pats Nicolausas Jantzonas.

191 LVIA, f. 218, ap. 1, b. 20, l. 6v.

192 XVIII a. daugelyje šalių, tarp jų Vokietijos žemėse ir Prūsijoje, vargondirbio amatas buvo griežtai reglamentuojamas, šiuo amatu verstis galėjo tik pripažinti, privilegijuoti meistrai. Tai paaiškina, kodėl žymiausi meistrai tarpusavy buvo susiję giminystės ryšiais, o pameistriai, siekdami įsitvirtinti, dažnai tuokdavosi su darbdavių dukterimis. Pavyzdžiui, meistras Georgas Sigismundas Caspari vedė Johanno Josua Mosengelio dukterį.

193 Urbanavičius, 2005, p. 338. Jantzono sūnūs taip pat buvo Vilniaus miestiečiai – tai vargonų meistras Friedrichas Samuelis (1764–1816) ir garsus Vilniaus auksakalys Paulas (1763–1804, plačiau auksakalys Paulas Jantzonas minimas: Laucevičius & Vitkauskienė, 2001, p. 220, 337–338). Vilniaus liuteronų bendruomenėje minimi ir kiti Jantzono vaikai: Anna Elisabeth (1755–1769), Regina Barbara (1756–?), Johannas Arendtas (1758–1801), Nicolausas Beniaminas (1760–1764), Ludovica Susanna (1762–1762), Maria Dorothea (1766–?), Paulas Nicolausas (1768–1807), Johanna Catharina (1770–1801), Anna Helena (1772–?), Johannas Michaelis (1775–1779).

194 Paknys, 2001, p. 60.

195 Dab. Budslavo Dievo Motinos bazilika.

Pirmuoju savarankišku Jantzono darbu laikomi 1764–1765 m. sukurti dviejų manualų, 21 registro vargonai Linkuvos bažnyčioje[196]. 1897 m. Vilniaus meistras Juozapas Radavičius (~1835–~1908) už barokinio prospekto pastatė naują instrumentą, o 1911 m. Rygos meistras Emilis Martinas instrumentą remontavo, tai liudija įrašai lenkų kalba vargonų griežyklos apatinės dalies skyde:

- *Na nowo Budowany organ Ten w roku 1897 przez majestra Jozefa Rudowicza / z Wilna*;
- *Ten organ jest strojony i miech przeklejony na nowo / 1911 r. Lipca miesiąca / przez majstra Emil Martin z Rygi*[197].

Iki mūsų dienų išliko tik senojo Linkuvos bažnyčios instrumento prospektiniai vamzdžiai, o 2002 m. prie bažnyčios esančiose vienuolyno patalpose dar buvo sandėliuojamos išmontuotos senųjų vargonų oro skirstymo dėžės. Kiek šie vargonai turėjo registrų, vieno atsakymo nėra. XVIII a. antros pusės Linkuvos bažnyčios dokumentuose rašoma, kad vargonai yra 29 registrų[198], bet šiame dokumente skaičius „9“ akivaizdžiai taisytas. 1806-ųjų ir 1820-ųjų Linkuvos bažnyčios vizitacijose vargonai apibūdinami kaip „staliaus ir drožėjo darbo, dažyti ir auksuoti, 23 balsų“[199]. Šiose vizitacijose neminimi varpeliai ir būgnas, tačiau tikėtina, kad jie buvo įskaičiuoti į bendrą balsų skaičių, todėl nurodytas 23 registrų skaičius (atitinkamai 21 registras, varpeliai ir būgnas).

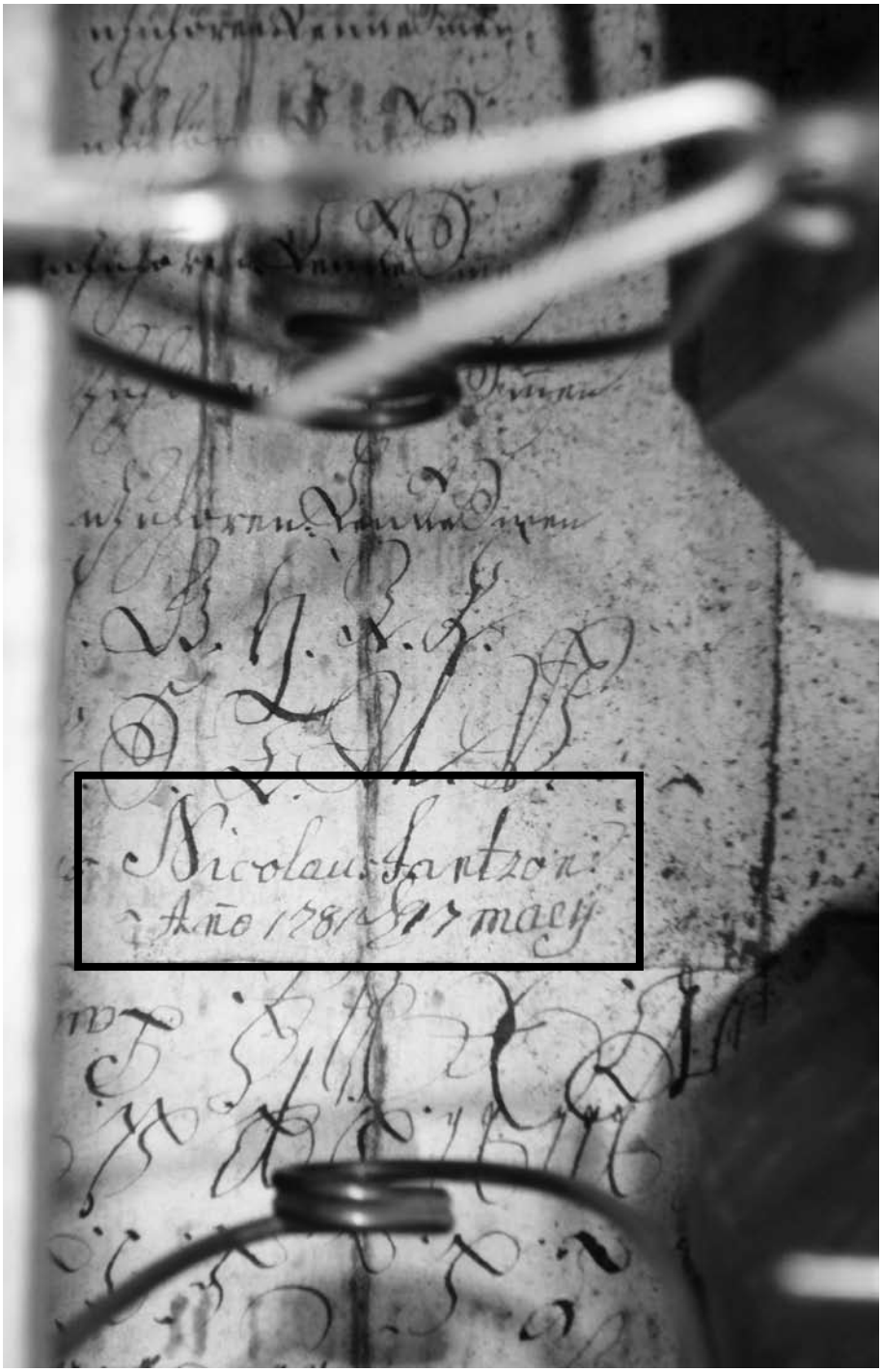
Tai, kad senieji Linkuvos vargonai turėjo 21 registrą, buvo konstatuota 2002 m., ištyrus nenaudojamas, senam instrumentui priklausiusias oro skirstymo dėžes, atrastas prie Linkuvos bažnyčios buvusio vienuolyno patalpose. Tyrimo metu nustatyta, kad pirmojo manualo klaviatūra turėjo trumpąją oktavą (klaviatūros diapazonas *CDEFGA–c'''*, 45 klavišai), 11 balsų, o vamzdžiai diatonine tvarka buvo išdėstyti ant dviejų ąžuolinių oro skirstymo dėžių; antrojo manualo klaviatūra taip pat turėjo trumpąją oktavą (*CDEFGA–c'''*, 45 klavišai), 10 balsų, o vamzdžiai buvo išdėstyti diatonine (*CDEFGA–cis*) ir chromatine (*d–c'''*) tvarka. Pedalų, manoma, vargonai neturėjo. Pirmo manualo oro dėžėje yra papildomas vožtuvas, kuris, remiantis analogais, pavyzdžiui, Joniškio (Molėtų r.) bažnyčios vargonais, galėjo priklausyti žvaigždinių varpelių (*Cymbelstern*) įrenginiui.

196 Linkuvos bažnyčios dokumentai (MAB RS, f. 43, b. 13, l. 82–83).

197 „Vargonai naujai pastatyti 1897 metais meistro Juozapo Radavičiaus iš Vilniaus“; „Šie vargonai derinti ir dumplės naujai perklijuotos 1911 m. liepą meistro Emilio Martino iš Rygos.“

198 Linkuvos bažnyčios dokumentai *Liber Computorum Conventus Lincoviensis 1755–1789* (MAB RS, f. 43, b. 13, l. 71v).

199 Linkuvos bažnyčios 1806 m. vizitacija (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 628); Linkuvos bažnyčios 1820 m. vizitacija (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 224, l. 125v).

11 pvz. Nicolauso Jantzono autorystę liudijantis įrašas Budslavo (Baltarusija) bažnyčios vargonų viduje: *Nicolaus Jantzon / Anno 1781 17 maey.*

Po metų, 1766-aisiais, Vilniaus bernardinų bažnyčios vienuolių chore Jantzonas pastatė dviejų manualų su pedalais, 31 registro vargonus[200], kurių prospekto struktūra analogiška Linkuvos instrumentui. XIX a. pabaigoje vargonai buvo perkelti į chorą Vilniaus bernardinų bažnyčios gale, už išlikusio barokinio prospekto Radavičius sumontavo naują instrumentą. Vilniaus bernardinų bažnyčios kronikoje Jantzonas minimas ir 1768 m., kai Šv. Florijono koplyčioje pastatė 8 balsų pozityvą (12 pvz.)[201].

Remiantis naujausiais tyrimais Jantzonui hipotetiškai galima priskirti 1765–1766 m. Polocko jėzuitų bažnyčioje pastatytus vargonus (1 manualas, pedalai, 22 registrai), ilgą laiką istoriografijoje sietus su Karaliaučiaus meistru Adamu Gottlobu Casparini. Šiuo metu vargonai stovi Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje, į kurią jie buvo pergabenti po 1831 m. sukilimo, uždarius Polocko jėzuitų vienuolyną ir vargonus perdavus Vilniaus universitetui. Pergabenus į Vilniaus Šv. Jonų bažnyčią 1837–1839 m. meistrai Tiedemannai vargonus padidino. Vėliau, XIX a. pabaigoje, vargonus perstatė meistras Juozapas Radavičius, XX a. pabaigoje – UAB „Vilniaus vargonų dirbtuvė“[202].

Tarp kitų Jantzonui priskiriamų vargonų minėtini 1781/1783 m. sukurti vargonai (2 manualai, 21 registras) Budslavo bernardinų bažnyčioje[203] (11 pvz.); tarp 1780 ir 1785 m. Vilniaus augustinų bažnyčioje pastatyti analogiškos Budslavo instrumentui prospekto struktūros, tik mažesnių proporcijų vargonai (2 manualai, 20 registrų), kurie 1857 m. buvo perkelti į Vilniaus katedrą, vėliau kelis kartus padidinti: paaukštinti ir praplėsti[204]. Jantzono vardas siejamas ir su Ružanistoko dominikonų bažnyčioje apie 1785-uosius sukurtais vargonais (2 manualai, 36 registrai ir 6 dumplės)[205]. Paskutiniai žinomi Jantzono darbai – beveik vienodais

200 Vargonų pastatymo data (1766) minima Vilniaus bernardinų vienuolyno kronikoje (*Chronologia erectionis*, p. 268–274). Tačiau dėl Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonų statybos Jantzonas kontraktą pasirašė dar 1764 m., 1765 m. buvo atlikti pagrindiniai vargonų statybos darbai, vargonai baigti 1766 m. lapkritį. Už vargonus Jantzonui sumokėta 7 640 auksinų, o 1770 m. meistras įsipareigojo vargonus prižiūrėti, už darbą ir išlaikymą sumokėta 9 000 auksinų (Paknys, 2001, p. 56; Łopaciński, 1946, poz. 858; taip pat apie Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonus žr.: Janonienė, 1998; Janonienė, 2010, p. 289–290, 292).

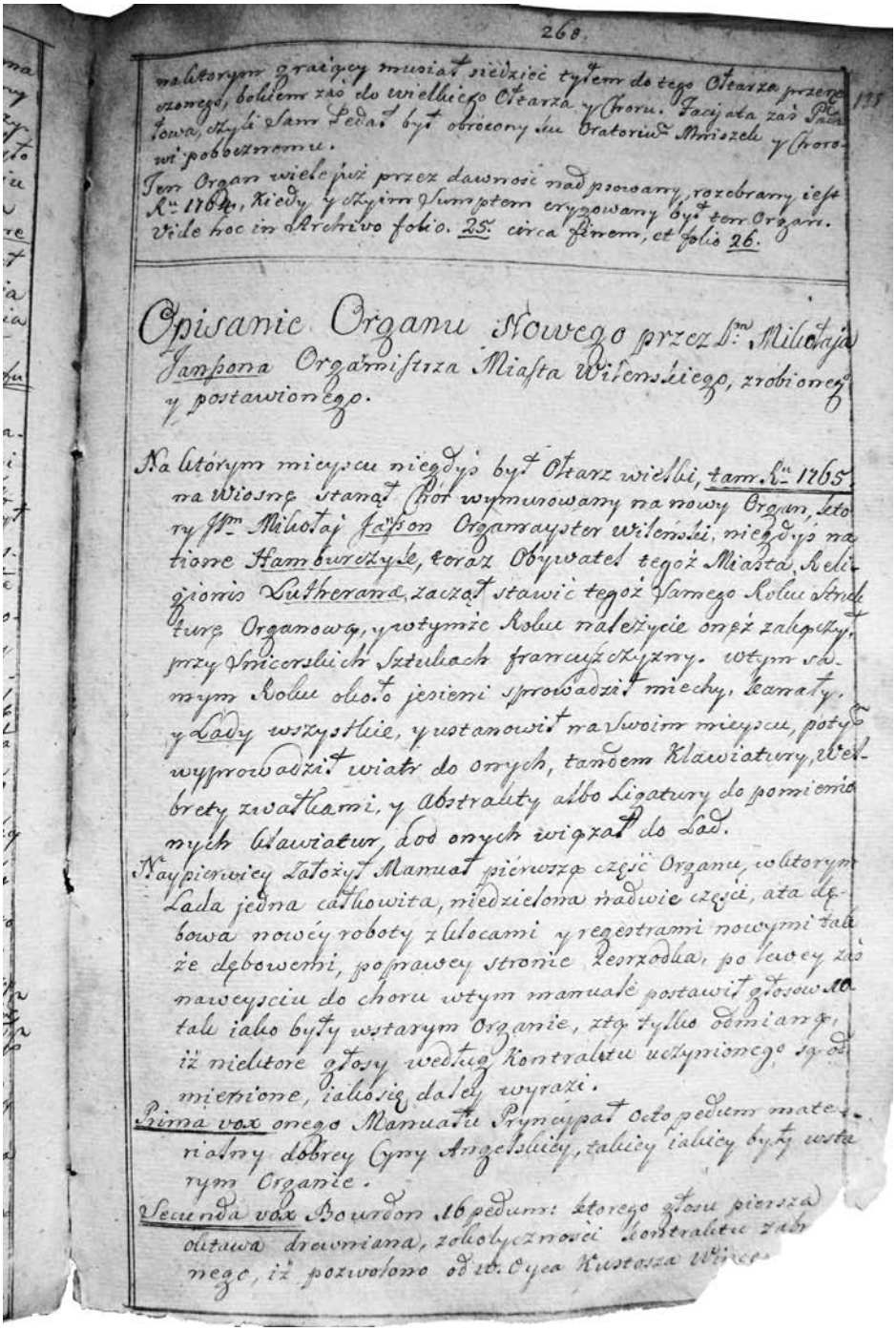
201 Apie vargonus Vilniaus bernardinų bažnyčios Šv. Florijono koplyčioje užsimenama Vilniaus bernardinų vienuolyno kronikoje (*Chronologia erectionis,* p. 274–275).

202 Polocko jėzuitų–Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios vargonų autorystės klausimas ir priskyrimo Nicolausui Jantzonui argumentai nagrinėjami penktame skyriuje, p. 212–221.

203 Iki šiol Budslavo vargonai Nicolausui Jantzonui buvo priskiriami remiantis tik šios bažnyčios archyviniu dokumentu (Paknys, 2001, p. 56), tačiau 2013 m. rudenį monografijos autorius šio instrumento viduje (pirmo manualo oro dėžėje) aptiko autentišką Jantzono parašą, neginčijamai paliudijusį Jantzono autorystę (žr. 11 pvz.). Šis įrašas Budslavo vargonų viduje yra vienintelis žinomas Nicolauso Jantzono parašo patvirtinimas.

204 Dabar Vilniaus arkikatedroje stovinčių vargonų autorystės ir priskyrimo Nicolausui Jantzonui klausimas nagrinėjamas penktame skyriuje, p. 221–228.

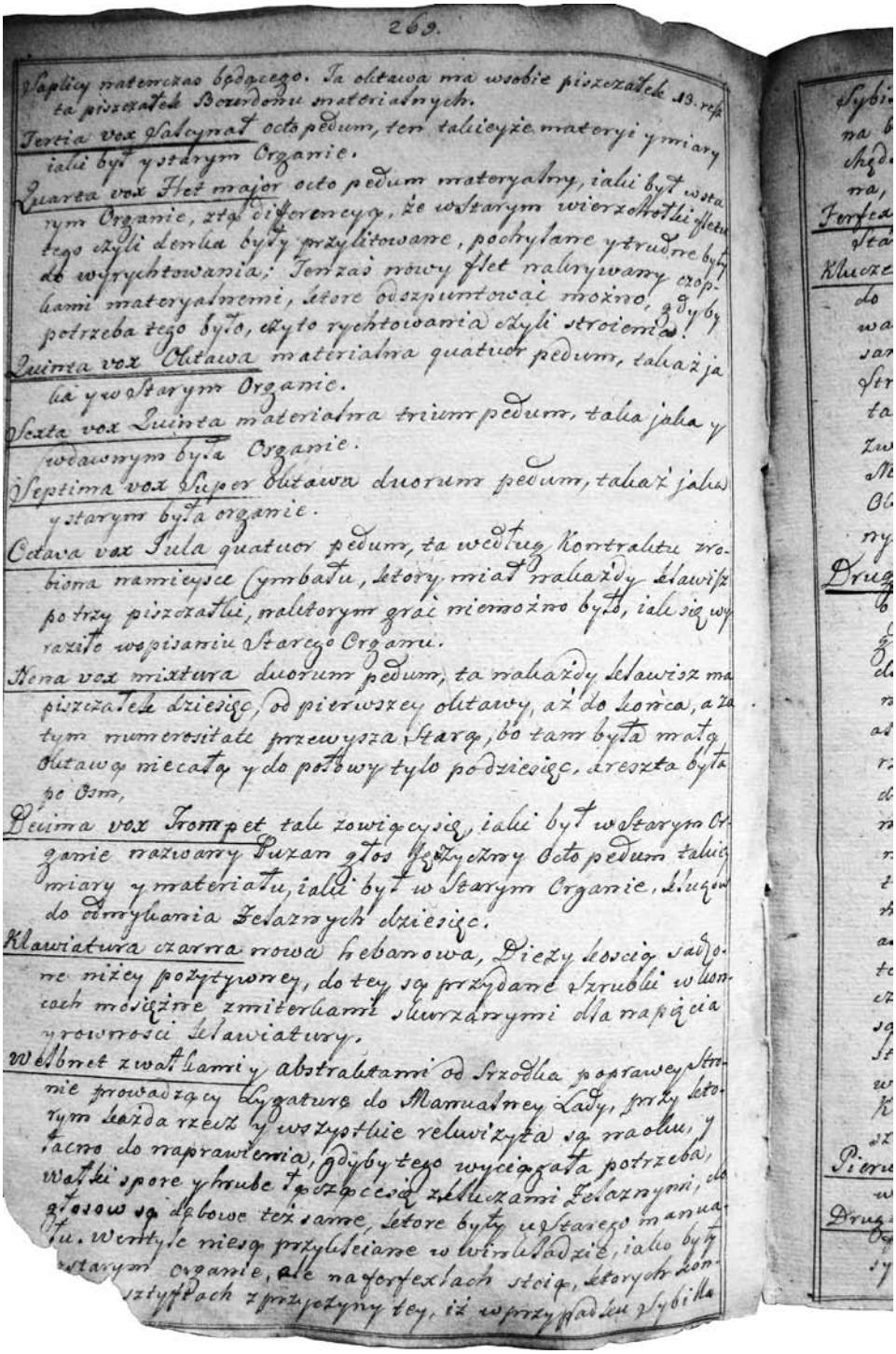
205 Smulikowska, 1989, p. 124.

268.

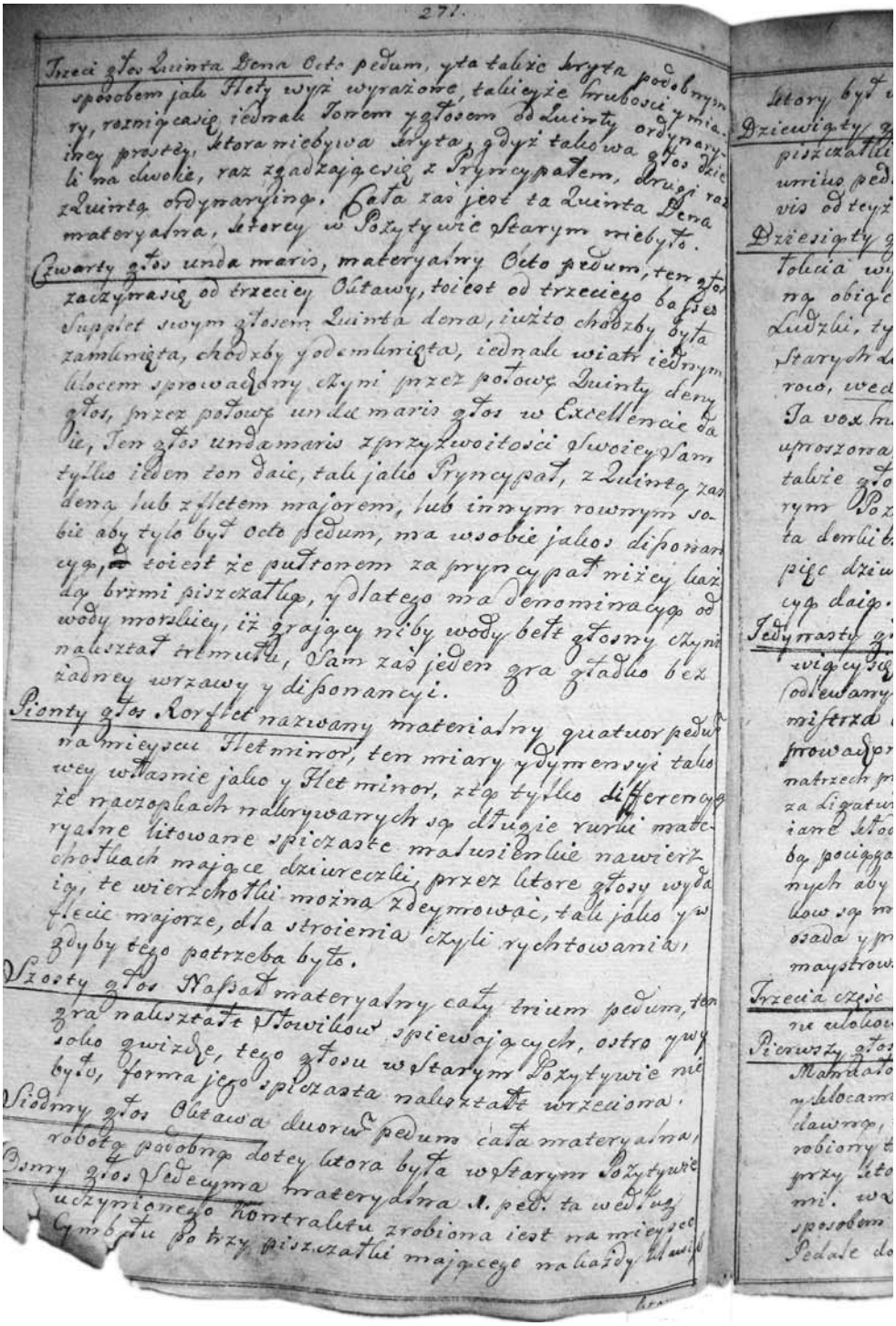
Opisanie Organu Nowego przez Ś.m Mikołaja Jansona Organmistrza Miasta Wileńskiego, zrobionego y postawionego.

12 pvz. Išrašas iš Vilniaus bernardinų vienuolyno archyvo kronikos apie Nicolauso Jantzono dvejus vargonus Vilniaus bernardinų bažnyčioje ir Šv. Florijono (dab. Trijų karalių) koplyčioje: *Chronologia erectionis*, p. 268

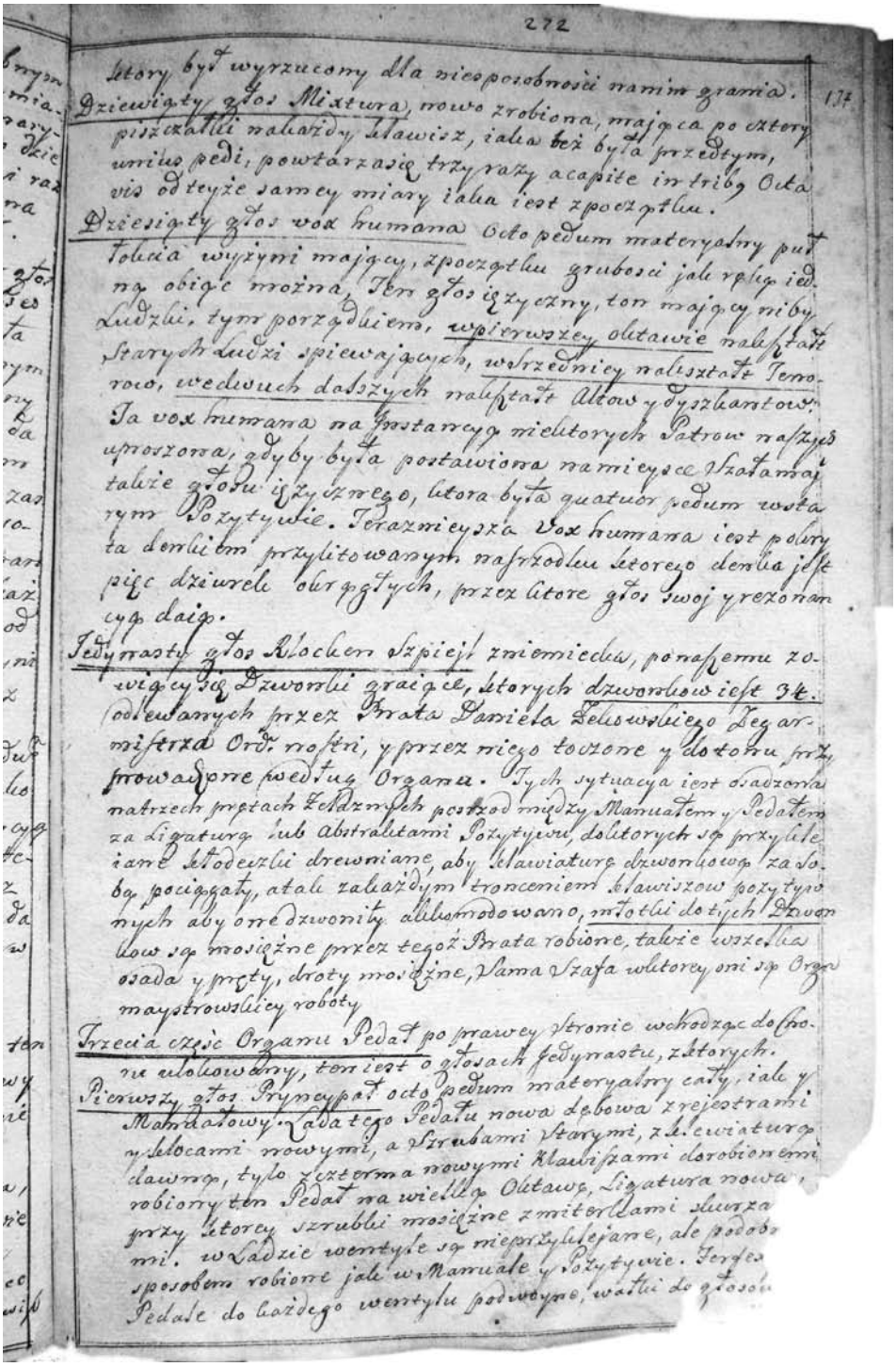

269.

Saptica materczas będącego. Ta oktawa ma wobie piszczałek 13. rzęd
ta piszczałek Bezrodnu materiałnych.
Tercia vox Kwincyat octo pedum, ten taliecyie materyi y miary
iakli był w starym Organie.
Quarta vox Flet major octo pedum materyalny, iakli był w sta-
rym Organie, zta dyferencyą, że w starym wierzchołki flet
tego czyli derlia były przylutowane, pochylane y trudne były
do wyrychtowania; Tenzaś nowy flet ralirywany czop-
kami materyalnemi, ktore bezspuntowai można, gdyby
potrzeba tego była, czyto rychtowania czyli stroienia.
Quinta vox Oktawa materiałna quatuor pedum, taliazja
kie y w starym Organie.
Sexta vox Quinta materiałna trium pedum, talia jaka y
wdawnym była Organie.
Septima vox Super oktawa duorum pedum, taliaż jaka
y starym była organie.
Oktawa vax Tula quatuor pedum, ta według kontraltu zro-
biona namieyscie Cymbału, ktory miał waliazdy sławisz
po trzy piszczałki, naktorym grać niemożno było, iakli się wy
razite wspisaniu Starego Organu.
Kena vax mixtura duorum pedum, ta maliazdy sławisz ma
piszczałek dziesięc, od pierwszey oktawy, aż do końca, a za
tym numerositate przewysza starą, bo tam była maią
oktawą miecata y do połowy tylo po dziesięc, dreszta była
po Osm,
Decima vox Trompet tak zowiącysię, iakli był w starym Or-
ganie rozwarty Duzan głos bojczyny octo pedum taliej
miary y materiału, iakli był w starym Organie. Służył
do dmychania żelaznych dziesięc.
Klawiatura czarna nowa hebanowa, Dieży kosciq sadzo-
ne niżey pozytywney, do tey są przydane szrubki w tam-
ach mosiężne zmiterkami słuszarnymi dla napięcia
y rowrosci klawiatury.
Wiborek zwatlami y abstraktami od Srzodka poprawey stro-
nie prowadzący Lygaturę do Manuałney Ladę, przy kto-
rym leżda rzecz y wszystkie reluizyta są naoku, y
łacno do naprawienia, gdyby tego wyciągania potrzeba,
Watki spore y grube z poszpeciami żelaznymi, da
głosow są dębowe też same, ktore były w starego manua-
łu. Wentyle niesą przyłuteiane w windladzie, iako były
w starym organie, ale na zorfexlach stoią, ktorych zon-
szłyftach z przyczyny tey, iż w przypadku wybiia

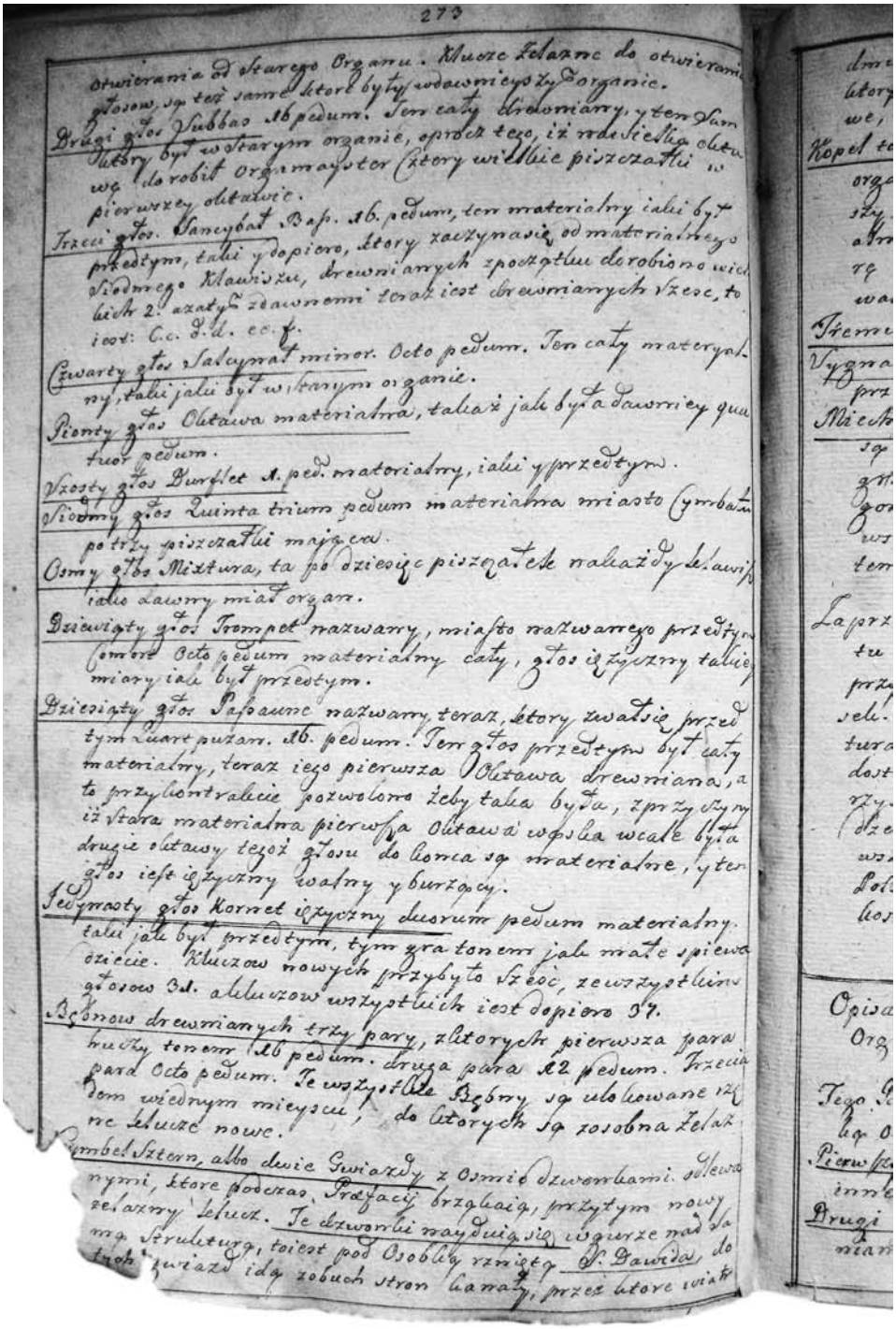
12 pvz. tęs. *Chronologia erectionis,* p. 269

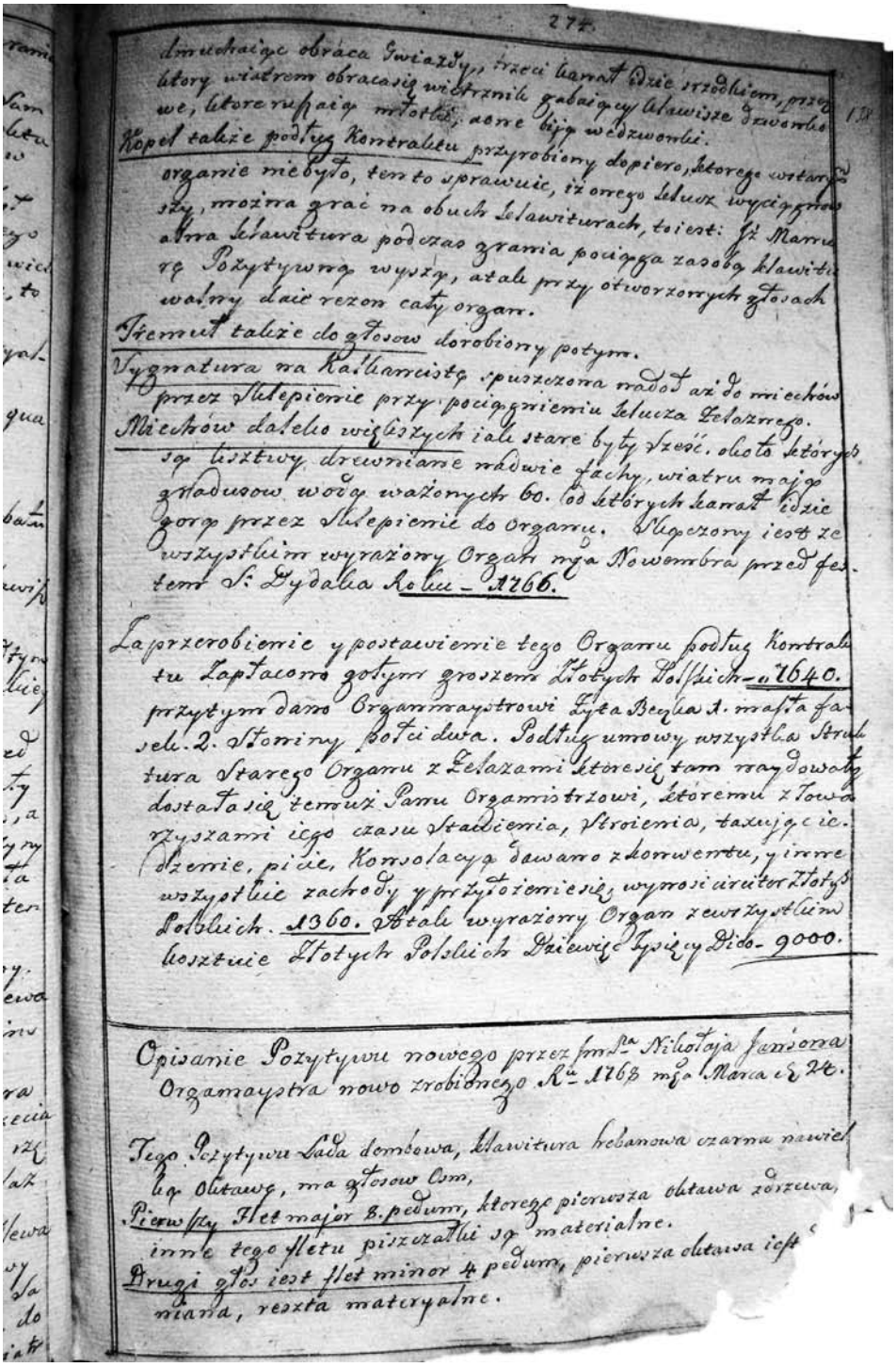
12 pvz. tęs. *Chronologia erectionis,* p. 271

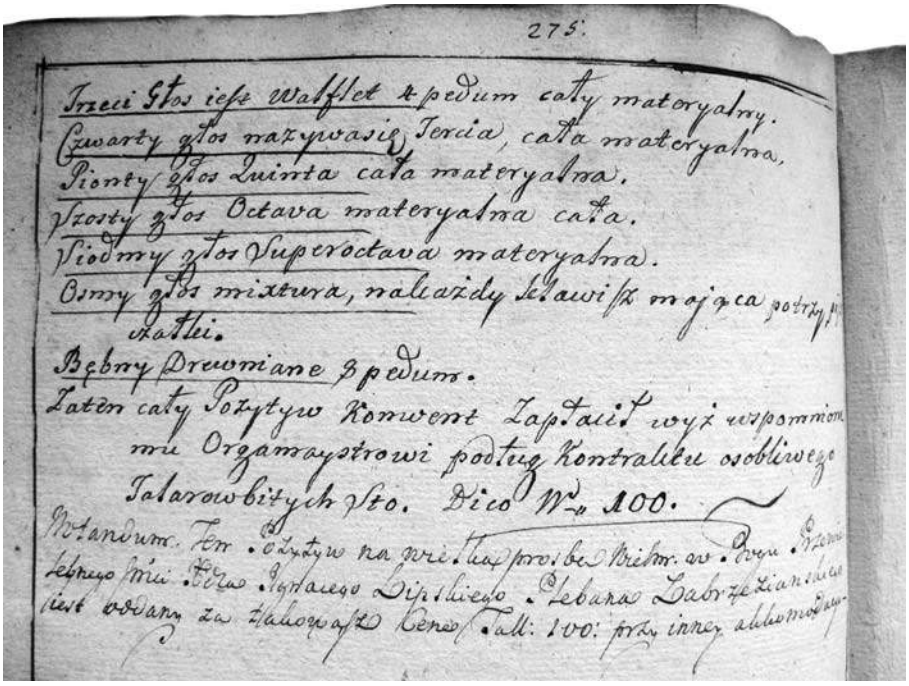
12 pvz. tęs. *Chronologia erectionis,* p. 272

12 pvz. tęs. *Chronologia erectionis,* p. 273

12 pvz. tęs. *Chronologia erectionis,* p. 274

275.

Trzeci Głos iest Waffiet 4 pedum caly materyalny.
Czwarty głos nazywasię Tercia, cała materyalna,
Piąty głos Quinta cała materyalna.
Szosty głos Octava materyalna cała.
Siodmy głos Superoctava materyalna.
Osmy głos mixtura, naktaźdy Kławisz mający potrzy[ję]
dzatlei.
Bębny Drewniane 3 pedum.
Zatém cały Pozytyw Konwent Zaplacił wyż wspomnionemu Organmaystrowi podług Kontraktu osobliwego Talarow bitych 500. Dico W. 100.
Notandum. Ten Pozytyw na prieś[ć] prośbę Brebm. ss. Dom. Trzeciego Imię Ebrw. Ignacego Dipskiego. Lebara Labrzeziankiego iest oddany za Złotowaszk Cenę Tall: 100: przy innej okazyi

12 pvz. tęs. *Chronologia erectionis,* p. 275

prospektais panašiu metu sukurti vargonai Tytuvėnų bernardinų[206] (1789, 2 manualai, 25 balsai[207]) ir Troškūnų bernardinų[208] (1787–1789, 2 manualai, 23 balsai) bažnyčiose. XX a. pradžioje Troškūnų bažnyčios vargonai buvo išmontuoti, paliktas tik prospektas su jame stovinčiais vamzdžiais. Jantzono instrumento vietoje buvo sumontuotas naujas dviejų manualų su pedalais, 17 registrų instrumentas

206 Duomenys apie vargonus Tytuvėnuose išlikę Tytuvėnų bernardinų vienuolyno kronikoje (LVIA, f. 1135, ap. 6, b. 59, l. 201v), taip pat vargonai minimi Tytuvėnų bažnyčios 1821 m. vizitacijoje (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 224, lapai nenumeruoti) bei 1827 m. vizitacijoje (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 228, l. 113).

207 Analizuojant archyvinius dokumentus pastebėta, kad juose pateikiama klaidinga informacija, nurodanti vargonus turint 30 balsų. Tai yra bendras skaičius, gaunamas sudėjus 25 registrų ir 5 papildomų įrenginių įjungimo rankenas.

208 Archyviniame Troškūnų bažnyčios ir vienuolyno istorijos dokumente (MAB RS, f. 43, b. 18593, l. 2) lenkų k. rašoma apie 1789 m. pastatytą bažnyčią (data nurodyta klaidingai, iš tikrųjų turėtų būti 1787) ir minimi vargonai: *Tegoż dnia rano przybył z Wilna Pan Janson Organmayster. Tegoż dnia ów Prowincjał wyjechał do Wilna. Mikołaj Jantzon Organmayster Kontrakt wziąwszy na zrobienie organu od 23 głosów z Materiału wszystkiego Konwentskiego i na stole Konwentskim zaczęwszy od Zielonych Świątek w Roku przyszłym, za talarów 500 dziś wyjechał do siebie* („Tos dienos rytą iš Vilniaus atvyko vargondirbys ponas Jansonas. Tą pačią dieną provincijolas išvažiavo į Vilnių. Vargondirbys Mikalojus Jantzonas, pasiėmęs [sudarytą] 500 talerių kontraktą 23 balsų vargonams padaryti iš konvento medžiagų ir už konvento maitinimą, pradedant nuo kitų metų Sekminių, šiandien išvyko namo“).

(manoma, kad jo autorius vilnietis meistras Juozapas Radavičius), o senojo Troškūnų bažnyčios instrumento dalys buvo atiduotos Šimonių bažnyčios parapijai ir čia 1921 m. iš jų padaryti vargonai[209].

Beveik identišku Tytuvėnų ir Troškūnų bažnyčių vargonams prospektu vos keleriais metais vėliau buvo sukurti Kurtuvėnų parapinės bažyčios vargonai (1792–1793, 2 manualai, 24 balsai[210]). Nežinant tikslios vargonų Kurtuvėnuose pastatymo datos, šis instrumentas hipotetiškai buvo priskiriamas Jantzonui ar jo sūnui Friedrichui Samueliui. Tačiau 2006 m. istorikė Raimonda Ragauskienė paskelbė naujų archyvinių duomenų apie Kurtuvėnų bažnyčią ir nurodė vargonų pastatymo datą bei autorių – vargonai pradėti statyti 1792 ir baigti 1793 m. (kai Nicolausas Jantzonas jau buvo miręs), juos pastatė mažai žinomas meistras Mateuszas Raczkowskis[211] (minimas 1787–1803). Žinia apie Raczkowskį paskatino iškelti naują Troškūnų ir Tytuvėnų bažnyčių vargonų autorystės prielaidą ir šiuos vargonus priskirti Raczkowskiui[212], nes: 1) Troškūnų ir Tytuvėnų bažnyčių vargonų prospektai panašūs į Kurtuvėnų bažnyčios vargonų prospektą, 2) Raczkowskis buvo Jantzono mokinys arba bendradarbis, 1787 m. padėjo jam užbaigti Troškūnų vargonus ir veikiausiai pratęsė jo darbus, 3) Jantzonas buvo senyvo amžiaus (beveik septyniasdešimties), todėl 1789 m. Tytuvėnų bažnyčios vargonus statė Raczkowskis.

Vis dėlto, įdėmiau paanalizavus archyvinius šaltinius, Tytuvėnų, Troškūnų ir Kurtuvėnų vargonų priskyrimo Raczkowskiui hipotezė atmestina. Pirma, išstudijavus Kurtuvėnų vargonų statybos dokumentus, nebuvo nustatyta jokio tiesioginio Raczkowskio ryšio su Kurtuvėnų bažnyčios instrumentu, dokumentuose šis asmuo vadinamas architektu: statant Kurtuvėnų bažnyčią jis turėjo sumūryti bažnyčios skliautus (organizavo darbus) ir prižiūrėti bažnyčios statybą; minima, kad jis padaręs bažnyčios fasado brėžinį; 1792 m. organizavo medžiagų naujiems vargonams paruošimą ir rūpinosi specialaus kambario alavinei vargonų skardai lieti įrengimu[213]. Antra, susipažinus su Troškūnų bernardinų vienuolyno dokumentų nuorašų byla[214], matyti, kad 1787 m. rugpjūtį kelių savaičių skirtumu su Troškūnų bernardinais buvo pasirašytos dvi sutartys dėl naujų vargonų. Pirmą pasirašė Raczkowskis, antrą –

209 Monografijos autorius 2003–2004 m. atliko išsamius praktinius Šimonių bažnyčios vargonų tyrimus. Remiantis išlikusių autentiškų oro skirstymo dėžių tyrimais nustatyta, kad Troškūnų vargonai turėjo 23 balsus ir tikriausiai varpelių karilioną, žvaigždinius varpelius ir akustinį būgną.

210 Kurtuvėnų bažnyčios 1806 m. vizitacija (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 446).

211 Ragauskienė, 2006.

212 Gučas, 2009, p. 41.

213 Ragauskienė, 2006, p. 18.

214 Troškūnų bernardinų vienuolyno dokumentų nuorašų byla, 1787 m. dokumento fragmentai (MAB RS, f. 43, b. 18593, l. 2v, l. 85, l. 95, l. 108).

Jantzonas. Abiejose sutartyse jie vadinami „vargonų meistrais“ (lenk. *Organmayster*), tačiau tik Jantzono sutartyje nurodomas instrumento dydis – 23 registrai. Tai leidžia manyti, kad Raczkowskiui (turbūt kaip architektui) buvo užsakytas prospektas ir vargonų rėmas, nes iš Vilniaus vežti didelį prospektą būtų brangu ir sudėtinga, o vietoje gaminti kur kas pigiau. Taip pat Troškūnų bernardinų vienuolyno dokumentuose minima, kad po pusantrų metų – 1789 m. vasarį – Raczkowskis vėl darbavosi prie Troškūnų vargonų[215], ruošėsi juos užbaigti. Gali būti, kad tuo metu jis puošė vargonų prospektą, dirbo prie drožinių, skulptūrų, organizavo instrumento mechanikos reguliavimo ir derinimo darbus (po žiemos naujai pastatytam instrumentui neabejotinai reikėjo smulkaus remonto).

Remiantis Troškūnų ir Kurtuvėnų bažnyčių archyviniais duomenimis daroma prielaida, kad Raczkowskis ir Jantzonas bendradarbiavo kaip architektas ir vargonų meistras. Toks bendradarbiavimas Lietuvoje, kaip ir Vakarų Europoje, buvo dažnas reiškinys: barokinius vargonų prospektus projektuojantys architektai vargondirbiams ar vargonų užsakovams galėjo pateikti įvairių modifikacijų vargonų prospektų brėžinių. XVIII a. vargonų prospektai ir fasadiniai vamzdžiai buvo funkcionalūs, ne dekoratyvūs, todėl vargonų meistrai turėjo arba patys išmanyti architektūrą ir pasidaryti brėžinius, arba bendradarbiauti su architektais. VDA bibliotekos Senų ir retų spaudinių skyriuje išlikęs unikalių XVIII a. barokinių ir rokokinių vargonų prospektų brėžinių rinkinys liudija, kad Lietuvoje meistrai, gamindami vargonus, naudojosi kartotiniais brėžiniais kaip pavyzdžiais[216].

Raczkowskio kaip architekto darbavimąsi prie vargonų patvirtina ir tai, kad 1802 m. sutartyje dėl naujų Joniškėlio bažnyčios vargonų statybos jis vadinamas ne vargondirbiu, bet „Žemaitijos kunigaikštystės architektu“, o Jantzonas visuose istoriniuose šaltiniuose aiškiai ir konkrečiai vadinamas vargonų meistru, niekada – architektu. Panaši situacija matyti ir Vokietijoje, kai XVIII a. greta įsitvirtinusių ir plačiai paplitusių sąvokų *Orgelmeister* (vargonų meistras), *Orgelmacher* (vargondirbys) ar *Orgelbauer* (vargonų statytojas) pradėta vartoti sąvoka *Orgelarchitekt*[217] (vargonų architektas): taip 1731 m. Vokietijoje pavadintas vargonus netoli Legnicos[218] statęs Adamas Horatius Casparini (1676–1745). LDK teritorijoje analogišku pavyzdžiu nurodytume 1809 m. įrašą Lėno bažnyčios vargonų viduje, oro skirstymo dėžėje: vargonų autorius Tomas Franciskas

215 Troškūnų bernardinų vienuolyno dokumentų nuorašų byla, 1789 m. dokumento fragmentai (MAB RS, f. 43, b. 18593, l. 108).

216 XVIII a. vargonų prospektų-eskizų rankraščių tyrimas pristatomas monografijos antrame skyriuje, p. 128–148.

217 Zgliński, 2012, p. 225.

218 Vok. *Liegnitz*, dab. *Legnica*, Lenkija.

Dreynowskis save pavadino „Žemaitijos kunigaikštystės vargonų architektu“ (lenk. *architekta, organ*[u]. *Xstwa Zmuyckiego*; 8 pvz.). Įvardijant vargonų meistrus tuo metu aptinkama ir kitokių apibūdinimų, pavyzdžiui, meistras Paulas Froelichas 1773 m. sutartyje dėl Saldaus[219] bažnyčios vargonų vadinamas „gerbiamu vargondirbiu ir patyrusiu menininku iš Kuldygos“[220], Theodoras Tiedemannas (Jaunesnysis) 1844 m. Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčioje rusiškai pavadintas „instrumentinių darbų menininku“[221], Franzas Tiedemannas, 1867 m. naujus vargonus pastatęs Tverečiaus bažnyčioje, vadinamas „vilniečiu dailininku“[222].

Archyviniai šaltiniai liudija, kad Raczkowskis buvo prityręs architektas ir statybų rangovas, samdomas įvairiems darbams ir pats samdęs vargondirbius konkretiems darbams. Taigi jam, kaip organizavusiam visus darbus, iš dalies būtų priskiriama Kurtuvėnų bažnyčios vargonų autorystė, tačiau šiuose vargonuose akivaizdi Jantzono stiliaus įtaka: fragmentiškai išlikęs prospektas beveik tiksliai atkartoja Tytuvėnų ir Troškūnų vargonų prospektą, išlikusių medinių ir metalinių vamzdžių gamyba artima pastarųjų dvejų vargonų vamdžių gamybos tipui.

Troškūnų ir Tytuvėnų vargonų prospektai yra vienalaikiai ir beveik identiški tiek architektūrinėmis struktūros proporcijomis, tiek matmenimis, skiriasi tik puošyba. Atlikus Troškūnų ir Tytuvėnų vargonų natūros tyrimus[223], palyginus oro skirstymo dėžes, klaviatūrų traktūros fragmentus ir vamzdyną, matyti, kad juos sieja vienodas darbo stilius ir kokybė: identiški oro skirstymo dėžių matmenys, analogiški abejų vargonų registrų pavadinimų įrašai, raidžių ant vamzdžių braižas. Tytuvėnų ir Troškūnų vargonai buvo sukurti vienu metu ir baigti tik pusmečio skirtumu, o dviejų tokios apimties instrumentų gamybai reikėjo nemažų dirbtuvių ir amatininkų būrio, todėl tikėtina, kad, būdamas septyniasdešimties, Jantzonas tikriausiai nebedirbo fizinio darbo ir vadovavo šių dvejų vargonų kūrimui, o Raczkowskis galėjo vadovauti vargonų surinkimui bažnyčiose.

Remiantis Jantzono ir jo aplinkos vargonų tyrimų rezultatais, šiam meistrui hipotetiškai galima priskirti ir Joniškio (Molėtų r.) bažnyčios vargonus. Jie sukurti Vilniaus Šv. Mykolo bernardinių bažnyčiai apie 1770-uosius, 1886 m. uždarius bažnyčią perkelti į Joniškį. Tiesioginių archyvinių dokumentų, liudijančių vargonų sukūrimo datą ir meistrą, nerasta, tačiau neabejotinai tai yra Vilniaus

219 Dab. *Saldus*, Latvija.

220 Vok. *Wohlachtbaren und Kunsterfahrenen Orgel-Bauer zu Goldingen* (LVVA, 637. f., 1. apr., 33. l. Saldus baznīcas ērģeles. 18., 19. gs., 56 lp.).

221 Rus. *художник инструментных дел* (Drėma, 2008, p. 541).

222 Spurgevičius, 2001, p. 47.

223 Išlikę Troškūnų bažnyčios vargonų instrumento fragmentai buvo tyrinėjami Šimonių bažnyčioje (plačiau žr. 209 nuorodą, p. 51).

mokyklos atstovo kūrinys, nes Joniškio vargonų prospekto architektūrinė kompozicija aptinkama įvairių Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos meistrų palikime. O šiuos vargonus priskirti Jantzonui paskatino Joniškio ir Linkuvos vargonų oro dėžių, prospektinių ir medinių vamzdžių gamybos panašumai. Natūros tyrimų metu nustatyta panašaus darbo abiejų instrumentų oro dėžių konstrukcija ir gamybos tipas: Joniškio vargonų oro dėžių sklendės sujungtos medinėmis jungtimis ir užfiksuotos storais mediniais kaiščiais, senųjų Linkuvos vargonų oro dėžių sklendžių galai turi analogiškas plačias skyles kaiščiams; Linkuvos ir Joniškio vargonų oro dėžių vožtuvų angos yra beveik vienodo ilgio, apie 33–35 cm, tai liudija buvus gana ilgus vožtuvus (13 pvz.).

Vargondirbio Jantzono sąsają su Joniškio bažnyčios vargonais galimai rodo ir kiti argumentai, pavyzdžiui, architektūrinis vargonų sprendimas. Joniškio bažnyčios vargonai – vieni seniausių išlikusių vargonų, išsiskiriančių tokia architektūrine prospekto kompozicija, kuri XVIII a. viduryje aptinkama ir Karaliaučiaus apylinkių bažnyčių vargonuose. Tai nežinomo meistro vargonai Kaimės[224] bažnyčioje (XVIII a. vid.), meistro Georgo Sigismundo Caspari 1737 m.[225] vargonų nugarinis pozityvas Karaliaučiaus Neurosgarteno[226] rajono bažnyčioje. Kadangi tuo metu pas Caspari dirbo Vilniaus meistras Zelle, o pas šį vėliau mokėsi ir dirbo Jantzonas, Vilniaus Šv. Mykolo bernardinių bažnyčios vargonų (vėliau perkeltų į Joniškį) prospekto architektūrinis modelis gali būti siejamas su Jantzonu. Joniškio bažnyčios vargonų priskyrimą Jantzonui galima pagrįsti ir jo tiesioginiu ryšiu su Vilniaus bernardinais: kaip minėta, 1764–1768 m. Jantzonas pastatė net dvejus naujus vargonus Vilniaus bernardinų bažnyčiai, taigi tęsiant bendradarbiavimą jam apie 1770 m. galėjo būti užsakyti vargonai ir Vilniaus Šv. Mykolo bernardinių bažnyčiai, nes tuo metu Vilniaus bernardinės buvo pavaldžios Vilniaus bernardinų vyresnybei.

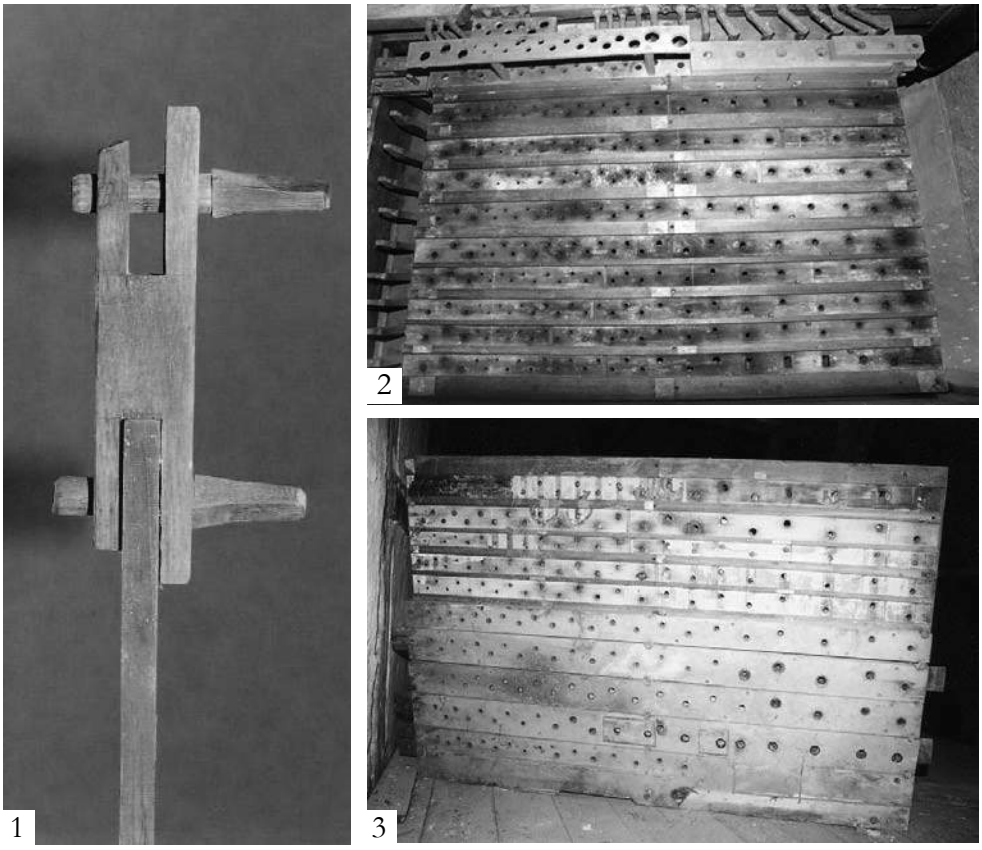
Pateikti Jantzono vargonų autorystės argumentai leidžia projektuoti gana tikslius ir analogais grįstus fragmentiškai išlikusių šio meistro ir jo aplinkos vargonų atkūrimus. Pavyzdžiui, norint atstatyti Vilniaus bernardinų ir Troškūnų bažnyčių vargonus, reikėtų remtis beveik visiškai išlikusiais Tytuvėnų ir Budslavo bažnyčių, fragmentiškai išlikusiais Linkuvos, Šimonių, Joniškio bažnyčių vargonais.

Nicolauso Jantzono vargondirbystės liniją galėjo pratęsti jo sūnus, XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje gana dažnai minimas Vilniuje gyvenęs *Friedrichas*

224 Liet. *Kaimis*, *Kaimiai*, vok. *Caymen*, *Caymendorf*, *Kaymen*, dab. *Zarečjė*, rus. *Заречье*, Kaliningrado sr.

225 Renkewitz et al., 2008, p. 276; Boetticher, 1891–1898, Heft VII, p. 243.

226 Vok. *Neuroßgarten*.

13 pvz. [1, 2] Autentiški Joniškio bažnyčios vargonų vidaus fragmentai: registrų sklendžių jungtis ir oro dėžės viršus, nuėmus vamzdyno tiltelius; [3] Linkuvos bažnyčios vargonų autentiškos oro dėžės viršus

Samuelis Jantzonas (Fridrich Janson, Jantzen, 1764–~1816[227]), 1794 m. Vilniuje prisiekęs Rusijos imperatorei[228] ir, tikėtina, po tėvo mirties (1791) perėmęs vargonų dirbtuvę. Lašių bažnyčioje išliko 1798 m. šio Jantzono statyti vargonai: tai liudija įrašas vargonų viduje, oro dėžėje (7 pvz., p. 28). Tikriausiai Friedrichas Samuelis Jantzonas pastatė naujus vargonus Minsko katedrai[229] (po 1798, šaltinyje minima tik pavardė), o 1806 m. perstatė Slanimo[230] bernardinų bažnyčios vargonus[231] (šaltinyje minima tik pavardė).

227 Gučas, 2009, p. 41.

228 Brensztejn, l. 224.

229 Brus. *Мінск*, Baltarusija; Ibid., l. 225.

230 Lenk. *Słonim*, dab. *Слоним*, Baltarusija.

231 Smulikowska, 1989, p. 124.

Su Nicolausu Jantzonu tiesiogiai susidūręs, XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje Žemaitijoje dirbęs meistras *Mateuszas Raczkowskis* (minimas 1787–1803) tikriausiai buvo Jantzono mokinys ir / arba bendradarbis, kuris, kaip minėta, archyviniuose dokumentuose vadinamas ne vargondirbiu, o architektu. Remiantis istoriniais šaltiniais, Raczkowskiui galima priskirti Joniškėlio (1803)[232], Kurtuvėnų (1792–1793)[233] vargonus ir dalį Troškūnų bažnyčios vargonų statybos darbų. Kadangi dirbdamas su vargonų meistrais Raczkowskis ne tik organizavo darbus, bet išmanė ir vargonų statybos amatą, ypač su vargonų architektūra (prospektų projektavimu, ornamentine drožyba ir pan.) ar vargonų mechanikos reguliavimu, derinimu susijusius darbus, gali būti, kad vėliau jis gilinosi ir į vargondirbystės paslaptis, po Jantzono mirties galėjo pratęsti jo vargondirbystės tradiciją, nes Joniškėlio ar Kurtuvėnų vargonuose akivaizdi Jantzono braižo tąsa.

Nicolauso Jantzono vargondirbystės tradiciją netiesiogiai, per jo sūnų, galėjo pratęsti ir vienuolis bernardinas *Modestas Michniewiczius* (Mykolas Miknevičius). Įrašas Vilniaus bernardinų naujokyno knygoje liudija, kad šis meistras buvo susijęs su Friedrichu Samueliu Jantzonu: 1814 m. lapkričio 5 d. Mykolas Michniewiczius pasiprašė priimamas į bernardinus, „palikęs tarnybą pas J. M. Poną Fryderyką Jansoną, jo leidimu ir nieko jam neskolingas“[234]. Yra žinoma, kad Michniewiczius 1827 m. vargonus pastatė Dotnuvos bernardinų vienuolyno bažnyčioje[235], šie vargonai yra vieni paskutinių Lietuvoje, turinčių klasicistinį prospektą ir vėlyvojo baroko dispoziciją. 1826–1827 m. tikriausiai šis meistras, minimas kaip brolis Modestas, taisė Gardino bernardinų bažnyčios vargonus[236].

232 Joniškėlio bažnyčios vargonai datuojami pagal bažnyčios veiklos dokumentus (nuorašus) (VUB RS, f. 201–104, l. 21). 1803 m. dokumente rašoma: „1802 m. spalio šeštos dienos yra kontraktas, kad vargonai bus baigti 1803 m. rugpjūčio šeštą dieną“; 1803 m. dokumente rašoma: „Padaryti nauji dvylikos balsų vargonai, su žvaigžde, varpeliais ir būgnu – pono Mato Račkausko (*Mateusza Raczkowskiego*), Žemaitijos Kunigaikštystės architekto (*archytekta Xięstwa Żmudzkiego*), mokėta keturi šimtai muštų talerių, o už atvežimą ir pastatymą trisdešimt.“

233 Ragauskienė, 2006, p. 18.

234 *Oddaliwszy się od J. M. Pana Fryderyka Jansona, za jego poswiadczeniem* (Vilniaus bernardinų naujokyno knyga, 1761–1840 m., LMAVB RS, f. 9–141, l. 169v). 1814 m. lapkričio 10 d. Mykolas Michniewiczius buvo įvilktas kaip naujokas, Modesto vardu. Gimė Slanime 1789 m. spalio 1 d. [?] Elijo ir Teofilės šeimoje (ten pat, l. 170). Remiantis Lietuvos bernardinų provincijos elenchų duomenimis, brolis bernardinas Modestas Michniewiczius (Miknevičius) nuo 1839 iki 1864 m. gyveno Troškūnuose. 1839, 1841–1843, 1854–1855, 1857–1858, 1862–1864 m. jis minimas be jokių pareigų, 1848–1850 m. – kaip vargonininkas, o 1853 ir 1859–1860 m. – kaip neįgalus (*invalidus*). Remiantis Lietuvos bernardinų provincijos mirusiųjų knygos duomenimis (LMAVB RS, f. 9–96, l. 179), br. Modestas Mickiewicz mirė 1866 m. gruožio 22 d. Agluonoje (už informaciją dėkoju istorikui dr. Liudui Jovaišai).

235 Meistro vardą ir pavardę liudija įrašas Dotnuvos bažnyčios vargonų viduje, oro skirstymo dėžėje.

236 VUB RS, 4–35551 (A. 2191), k. 14v.

Kiti vargonų meistrai

Tarp ankstyviausių Vilniaus vargondirbystės mokyklos atstovų minėtina vietinio vargonų meistro, vienuolio (manoma bernardinų) *Józefo Olszynskio* (Jósef Orszynski, Olšynskis, gyvenimo metai nežinomi) pavardė. Vilniaus dokumentuose jis minimas 1730–1740 m., taigi šiame mieste darbavosi dar iki atvykstant Zelle'ei. 1737 m. Olszynskis remontavo didžiuosius Vilniaus bernardinų bažnyčios vargonus[237] ir pagamino pozityvą šios bažnyčios koplyčiai: tai 1737 m. datuojamas 11 balsų pozityvas Šv. Bonaventūro[238] koplyčios chore. 1739–1740 m. Vilniaus bonifratrų bažnyčiai Olszynskis padarė stacionarų, 8 balsų pozityvą, pavadintą „manualu" (lenk. *manualik*)[239]; 1735 m. Vilniaus Šv. Jonų bažnyčioje baigė statyti didžiulius, su pozityvu ant chorų (vok. *Rückpositiv*), 46 balsų vargonus[240]. Nė vieni Olszynskio pastatyti vargonai neišliko, tačiau pagal rašytiniuose šaltiniuose išlikusią Šv. Bonaventūro koplyčios vargonų dispoziciją šį meistrą galima priskirti Vilniaus meistrų grupei.

Apie 1752–1759 m. Vilniuje ir Slucke[241] dirbo vargonų meistras *Johannas Michaelis Pantzneris*[242]. Žinoma, kad 1752 m. LDK didikai Radvilos su juo sudarė nuolatinio darbo Slucko dvare sutartį ir pinigus mokėjo iki 1757 m.[243] Tikriausiai tas pats Michalas Pantzneris[244] kartu su Antoniu Zantneriu 1753–1756 m. Palenkės Lešnos[245] bažnyčioje pastatė naujus 24 registrų, 2 manualų, su pedalais, būgnu ir 6 dumplėmis vargonus (neišliko); puošniame vargonų fasade įkomponuotas kunigaikščio Mykolo Kazimiero Radvilos herbas su jo inicialais ir juodu ereliu rodo, kad šis instrumentas galėjo būti statomas jo lėšomis[246]. Galbūt šio Pantznerio giminaičiu buvo Čekijoje apie 1710 m. minimas Prahos meistras J. C. Panzneris[247].

237 *Chronologia erectionis*, p. 169.

238 Duomenys apie šį pozityvą pateikiami *Chronologia erectionis*, p. 224; Gołos, 1972, p. 511. 1765 m. šie vargonai už 200 muštų talerių buvo parduoti Slucko (*Слуцк*, Baltarusija) bernardinų konventui (*Chronologia erectionis*, p. 224).

239 VUB RS, f. 4, A–3871; Drėma, 2008, p. 141.

240 Drėma, 1999, p. 65, 67. Vargonų meistras minimas tik kaip „brolis bernardinas" iš vietinio konvento. Meistras Olszynskis buvo vienuolis, todėl ši žinutė gali būti siejama su juo.

241 Dab. *Слуцк*, Baltarusija.

242 Miller, 1936, p. 38.

243 Paknys, 2001, p. 57.

244 Minimas tik vienas meistro vardas: Łyjak, 2005, p. 162.

245 Dab. *Leśna Podlaska*, Lenkija.

246 Łyjak, 2005, p. 162.

247 Gołos, 1972, p. 282.

1787–1797 m.[248] Vilniuje minimas Slanime gimęs meistras *Bazilis Sidorowiczius* (Bazyli, Bazilius, Siderowicz), 1789 m. priėmęs Vilniaus miestiečio teises[249] ir 1794 m. Vilniuje prisiekęs Rusijos imperatorei[250]. 1787 m. jis remontavo Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios Dievo Kūno (Oginskių) koplyčios vargonus[251].

1787–1821 m. Vilniuje minimas meistras *Janas Pawłowskis*. 1787 m. jis priėmė Vilniaus miestiečio teises[252], 1794 m. Vilniuje prisiekė Rusijos imperatorei[253]. 1791 m. Pawłowskis remontavo Vilniaus pranciškonų bažnyčios vargonus, už tai 1791 m. gruodžio 20 d. jam buvo sumokėti 36 auksinai[254]; 1795 m. gegužės 4 d. pagal sutartį įsipareigojo pagaminti naujus vargonus Lydos[255] karmelitų vienuolyno bažnyčiai[256]; 1821 m. už 80 sidabro rublių suremontavo Vilniaus evangelikų liuteronų bažnyčios vargonus[257].

Žemaitijos kunigaikštystės vargonų architektu save įvardijęs *Tomas Franciskas Dreynowskis* (minimas 1809) siejamas su Lėno bažnyčios vargonais – tai 1809 m. sukurtas 12 registrų[258] instrumentas, vienintelis žinomas jo darbas.

Meistras *Tadeuszas Abramowiczius* 1815 m. Vilniuje padirbdino 11 registrų vargonus, kurie nuo 1868 m. stovi Prezmos bažnyčioje[259]. Atkreiptinas dėmesys, kad keturių bažnyčių – Pasienės (1765), Balbieriškio (1802, vargonai sudegė 2013), Giedraičių (~1810) ir Prezmos (1815) vargonuose buvo sumontuotas unikalus, daugiau jokiuose vargonuose neaptiktas akustinio būgno tipas – vienas per vidurį pusiau padalytas vamzdis. Visi šie vargonai priskiriami Vilniaus meistrų grupei, yra panašaus laikotarpio (išskyrus keliais dešimtmečiais anksčiau pastatytus Pasienės vargonus) ir turi bendrų bruožų: pavyzdžiui, analogiška registrų traukių forma griežykloje, verpstės formos (kūginiai) metalo vamzdžiai ir kt. Balbieriškio ir

248 Brensztejn, l. 219.

249 Urbanavičius, 2009, p. 513.

250 Brensztejn, l. 224.

251 Gučas, 2009, p. 517.

252 Urbanavičius, 2009, p. 497.

253 Brensztejn, l. 224.

254 Paknys, 2001, p. 57 (pagal VUB RS, f. 4, b. 2958, l. 42v).

255 Dab. *Aida*, Baltarusija.

256 VUB RS, f. 5–f. 22–31353/87, l. 1 – tai yra 1795 m. gegužės 4 d. Jano Pawłowskio ir Lydos karmelitų vienuolyno prioro Luko Halužo sutartis dėl vargonų Lydos karmelitų vienuolyno bažnyčiai už 1 500 auksinų pagaminimo.

257 Drėma, 2008, p. 541.

258 Registrų skaičius minimas Lėno bažnyčios 1820 m. vizitacijoje (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 222, l. 477–478).

259 Dab. *Prezma*, Latvija. Vargonus į Prezmą perkėlė meistras Konstantinas Bžezinskis (Rūta Kaminska, Anita Bistere. *Sakrālās architektūras un mākslas mantojums Rēzeknes pilsētā un rajonā*. Rīga, 2011, p. 177).

Giedraičių vargonų autorius nėra nustatytas, bet dėl panašumo į Prezmos bažnyčios instrumentą galima kelti hipotezę dėl šių vargonų priskyrimo Abramowicziui.

XIX a. pirmoje pusėje Vilniuje ir apylinkėse dirbęs meistras *Antonis Hurinowiczius* (Antony Hurynowicz, Hurinavičius) laikomas vienu paskutinių Vilniaus vėlyvojo baroko vargondirbystės mokyklos atstovų, dirbtuves turėjusių Vilniuje. 1817 m. jis pastatė naujus 9 registrų vargonus Sudervės bažnyčioje, tai patvirtina ant prospektinio tono *C* vamzdžio rastas įrašas: *Antoni H / R 1817 / 4p / C*, t. y. *Antoni H*[urinowicz]*, R*[oku] *1817* (14 pvz.); 1820 m. – 12 registrų vargonus Leipalingio bažnyčioje[260]. 1835 m. vyskupo siunčiamas Hurinowiczius vyko įvertinti ir organizuoti uždarytos Polocko jėzuitų bažnyčios vargonų pergabenimo į Vilniaus universiteto Šv. Jonų bažnyčią[261].

14 pvz. Antoni Hurinowicz, 1817, Sudervės bažnyčia. Įrašas ant prospektinio vamzdžio

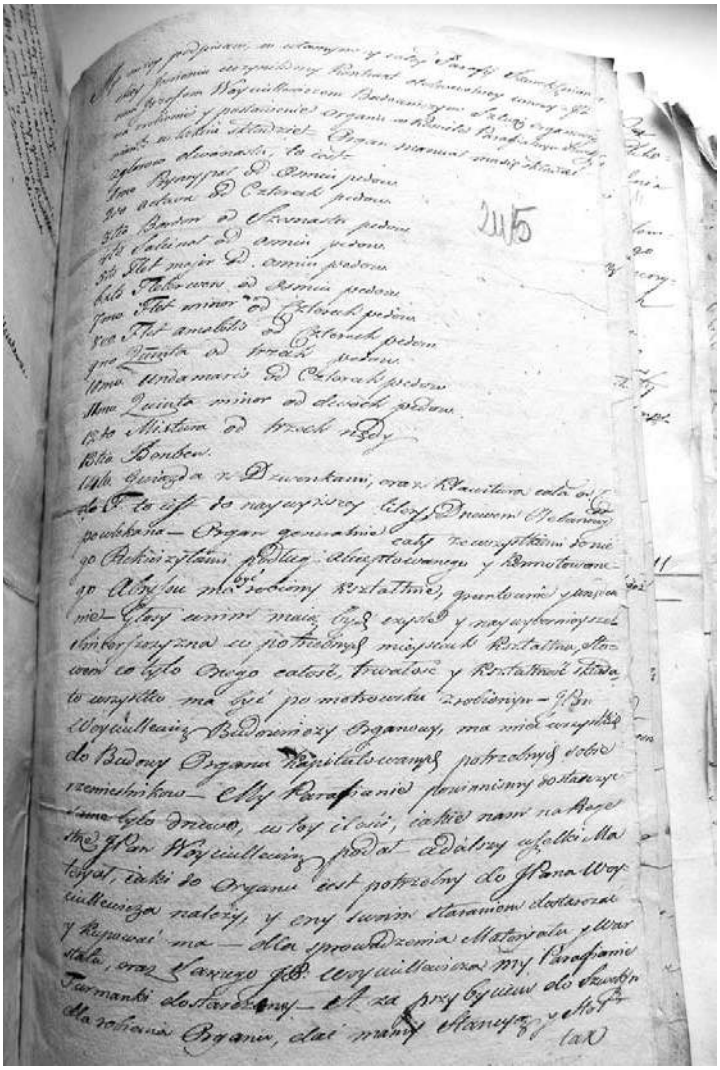
XIX a. pradžioje Žemaitijoje buvo gerai žinomas vietinis meistras *Józefas Woyciullewiczius* (Wojciulewicz, Wajciulewicz, Juozapas Vaiciulevičius, minimas 1806–1821), pagal sutartį 1806 m. pastatęs 12 balsų vargonus Švėkšnos katalikų bažnyčioje[262] (15 pvz.). Iki mūsų dienų išliko 1821 m. jo statyti vieno manualo, 16 registrų vargonai Varnių buv. katedroje[263]. Turimi duomenys rodo, kad Woyciullewiczius dirbo tik Žemaitijoje, tačiau jo instrumentuose

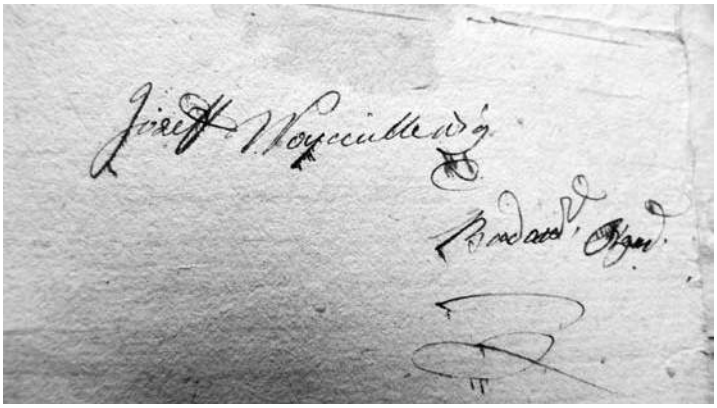
260 Gučas, 2009, p. 271.

261 Drėma, 1997, p. 196.

262 Švėkšnos parapijos dokumentuose yra sutartis su meistru, nurodyta dispozicija (LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 456, l. 245 r–v, 246r; už archyvinę nuorodą dėkoju dr. Liudui Jovaišai). Šiandien Švėkšnos katalikų bažnyčioje stovi Karaliaučiaus meistro Bruno Goebelio (1860–1944) firmos pagaminti vargonai (1906). Kur buvo perkelti senieji Woyciullewicziaus vargonai, nenustatyta. Tačiau Švėkšnos evangelikų liuteronų bažnyčioje stovintys fragmentiškai išlikę seni vargonai savo registrų skaičiumi, prospekto ir instrumento sukūrimo laiku atitinka Woyciullewicziaus statyto instrumento duomenis. Todėl gali būti, kad XX a. pradžioje Woyciullewicziaus vargonai iš Švėkšnos katalikų bažnyčios čia ir buvo perkelti.

263 Vargonų pastatymo datą liudija įrašas raudonu pieštuku lenkų k. vargonų viduje: *Ru 1821 Zbudowany* („1821 metais pastatyti“). Istoriografijoje minima ir kita vargonų pastatymo data – 1817 m. (Kaveckas, 1938, p. 68; Žilevičius, 1965, p. 131).

15 pvz. 1805 m. birželio 14 d. sutartis dėl Švėkšnos bažnyčios vargonų su Józefu Woyciullewicziumi (Švėkšnos parapijos dokumentai, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 456, l. 245 r-v; dr. Liudo Jovaišos nuoroda):

„Turi būti pastatyti manualiniai 12 balsų vargonai (dispozicija...), be to, būgnas ir varpelių žvaigždė, C–F [tikriausiai C–f''' – G. P.] klaviatūra padengta juodmedžiu. Vargonai turi atrodyti pagal „abrysą" [eskizą], balsai turi būti švarūs ir rinktiniai. Meistras turi pasiimti reikalingus darbininkus, o parapijiečiai – suvežti medienos tiek, kiek meistras nurodė. Parapijiečiai duos vežėją medžiagai, dirbtuvei ir meistrui atvežti, taip pat aprūpins meistrą ir du jo pagalbininkus gyvenamąja vieta bei maistu. Atlyginimas – 150 olandiškų raudonųjų. Be to, meistras turi sutaisyti ir senąjį pozityvą. Jei vargonai sugestų per 3 metus, meistras privalo atvykti ir be pretenzijų viską sutaisyti. Meistras įsipareigoja pačioje gruodžio pabaigoje atvykti į Švėkšną ir per 9 mėnesius pastatyti vargonus."

Dokumente LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 456, l. 226 r yra Woyciullewicziaus kvitas (1806 m. spalio 21 d.), kad darbą baigė, atlyginta tinkamai, pretenzijų neturi.

akivaizdūs Vilniaus mokyklos bruožai (naudoti registrai *Jula*, *Unda maris* ir kt.). Šie bruožai matomi ir kituose XVIII–XIX a. sandūroje Žemaitijoje nenustatytų meistrų sukurtuose vargonuose, pavyzdžiui, Vėžaičių, Vaiguvos, Notėnų, Užvenčio, Vidsodžio, Šakynos, Sedos ir kitose bažnyčiose; jie galėtų būti ir Woyciullewicziaus darbo.

Vilniaus vėlyvojo baroko vargonų tradicija įžvelgiama XIX a. pirmoje pusėje Žemaitijoje dirbusio meistro *M.* (vardas nenustatytas) *Gawryllowicziaus* (Pauryllowicz?, minimas 1835–1852) vargonų prospektuose. 1835–1836 m. naujus vargonus jis padirbdino Eigirdžių bažnyčiai[264], apie 1852-uosius remontavo Viešvėnų bažnyčios vargonus[265].

Iki 1860 m. Kauno ir Gardino gubernijose vargonų pastatė *Janas Bielawskis*. Yra žinoma, kad prieš 1845 m. įsikurdamas Minske, kur gamino fortepijonus, jis dirbo vieno iš to meto meistrų (pavadinto vargonų fabrikantu) vargonų dirbtuvėse Vilniuje[266]. Apie 1860-uosius Bielawskis pastatė vargonus Koroleščevicuose[267] prie Minsko, sulaukusius kompozitoriaus ir vargonininko Stanisławo Moniuszkos palankaus atsiliepimo[268].

Toliau pateikiami pavieniai faktai apie archyviniuose šaltiniuose minimus XVIII–XIX a. pradžioje Vilniuje gyvenusius ar su šiuo miestu susijusius dar kelis vargondirbius, apie kurių darbus žinių neaptikta:

- 1763–1765 m. Vilniuje minimas iš Prūsijos atvykęs meistras *Mateuszas Drygalskis*[269];
- 1766 m. Vilniuje susituokė meistras *Christophas Friedrichas Bliefferdtas*[270];
- 1787 m. dukterį krikštijo meistras *Heinrichas Harffas*[271];
- 1795 m. Vilniaus miestiečio teises gavo iš Rydzynos[272] miesto kilęs meistras *Antonis Szulkis*[273];

264 Gučas, 2009, p. 45, 166.

265 Paknys, 2002, p. 88–89.

266 Gučas, 2009, p. 49.

267 Dab. *Караліщавічы*, Baltarusija.

268 Gučas, 2009, p. 49. Šių vargonų dispozicijoje greta barokinių registrų jau yra romantinis registras *Viola 8'*, o vietoj tokio dydžio instrumentams būdingo *Flet travers 4'* – registras *Flet travers 8'*. Tai leidžia šių vargonų dispoziciją vadinti tarpine tarp vėlyvojo baroko–klasicizmo ir romantizmo vargonams būdingų dispozicijų.

269 Paknys, 2001, p. 56.

270 Gučas, 2009, p. 37.

271 Ibid., p. 37.

272 Vok. *Reisen*, dab. *Rydzyna*, Lenkija.

273 *P. Antoni Szulki organmayster rodem z Wielko Polskiey z miasta Rydzyn za poręką* <...> (Urbanavičius, 2009, p. 534).

- 1794 m. Vilniuje Rusijos imperatorei prisiekė meistras *Jakubas Bohdanowiczius*[274]. Galbūt jo sūnus buvo vargonininkas *Michałas Bohdanowiczius*, 1843 m. minimas Vilniaus bernardinų bažnyčios pajamų ir išlaidų knygoje[275];
- meistras *Karolis Bortkiewiczius*, Motiejaus sūnus, kilęs iš Žemaitijos[276], 1795 m. minimas gavęs Vilniaus miestiečio teises[277];
- 1800 m. Vilniuje minimas vargonų meistras *Szymonas Żukowskis* (g. 1771), 1785 m. atvykęs iš Kauno, buvo vedęs žmoną Marjaną[278] (g. 1770);
- XIX a. pradžioje minimas vargondirbys, vargonininkas, teologas, pamokslininkas dominikonas *Zebedeuszas Falkowskis* (1778–1836), dirbęs Derečine[279], Naugarduke[280], Vilniuje ir Žemaičių Kalvarijoje[281];
- vargonų meistras ir mechanikas *Feliksas Gimbutas* (tikriausiai žemaitis) 1820 m. padarė vargonus Šiaulių bažnyčioje (dab. katedroje)[282].

Vilniaus mokyklai nepriskirtini vargonų meistrai

Greta Vilniaus vargondirbystės mokyklai priskiriamų meistrų XVIII–XIX a. pirmoje pusėje vargonus Lietuvoje statė ir atvykstantys meistrai iš Rytų Prūsijos, Kuršo, trumpam apsistoję Vilniuje ar kituose LDK miestuose. Dalis jų tik remontavo vargonus, kiti atvykdavo pastatyti vienų ar kelerių vargonų ir išvykdavo. Kai kurie šių meistrų minimi Vilniaus liuteronų bendruomenės dokumentuose. Vertinant darbo braižą pagal išlikusius, istoriniuose dokumentuose minimus vargonus šie meistrai nepriskiriami Vilniaus baroko mokyklai, jų pavieniai instrumentai vientisame Lietuvos barokinių vargonų kontekste išsiskiria kitoms vargonų statybos mokykloms būdingais bruožais[283].

274 Brensztejn, l. 224.

275 Drėma, 2008, p. 115.

276 Paknys, 2001, p. 55.

277 *P. Karol Bortkiewicz organmayster rodem s pttu Pojurskiego okolicy Narwolniszek* <...> (Urbanavičius, 2009, p. 534).

278 Brensztejn, l. 222.

279 Lenk. *Dereczyn*, dab. *Дзярэчын*, Baltarusija.

280 Dab. *Навагрудак*, Baltarusija.

281 Zgliński, 1996, p. 93.

282 Brensztejn, l. 223.

283 Tai plačiau aptariama monografijos 2–4 skyriuose analizuojant LDK teritorijoje pastatytų vargonų prospektų, puošybos ir instrumentų ypatumus.